

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pal Čergan

Izzivi starajoče se slovenske družbe v povezavi s trgom delovne sile

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pal Čergan

Mentor: doc. dr. Miroљub Ignjatović

Izzivi starajoče se slovenske družbe v povezavi s trgov delovne sile

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Izzivi starajoče se slovenske družbe v povezavi s trgom delovne sile

Evropa se sooča z demografskimi spremembami, ki smo jim priča prvič v zgodovini človeštva – prebivalstvo se intenzivno stara. Na trgu delovne sile učinek staranja prebivalstva zaznamo kot zmanjševanje aktivnega dela prebivalstva in spremembo starostne strukture delovne sile. Posledice staranja oziroma dolgoživosti prebivalstva so obsežne, največ ukrepanja pa zahtevajo na področjih zaposlovanja, pokojninskega sistema, v socialnem in zdravstvenem varstvu. Staranje prebivalstva povečuje potrebo po daljšem delovno aktivnem življenju, saj se s povečano delovno aktivnostjo starejših (stari 55 let in več) blaži pritisk na pokojninsko in zdravstveno blagajno ter s tem na aktivno prebivalstvo. Slovenija je v še posebno nezavidljivem položaju, saj se bodo v bližnji prihodnosti lahko začele upokojevati številčno močne generacije, rojene po drugi svetovni vojni, delovno aktivne pa bodo postale manjše generacije, rojene v 80. in 90. letih 20. stoletja. Glavni težavi Slovenije sta zelo nizka delovna aktivnost starejših in že sedaj visoko število upokoјencev, ki je posledica prezgodnjega upokoјevanja predvsem v času poosamosvojitvene tranzicijske gospodarske krize. Zato je treba nujno zvišati dejansko upokoјitveno starost in povečati delovno aktivnost starejših. To pa lahko dosežemo samo s celovito strategijo aktivnega staranja, ki bo za uresničitev teh ciljev vzpostavila ustrezne razmere, ukrepe in spodbude.

KLJUČNE BESEDE: staranje prebivalstva, aktivno staranje, ukrepi za spodbujanje aktivnega staranja, vzdržnost pokojninskega sistema, delovna aktivnost starejših.

Challenges of the ageing Slovenian society in connection with the labour market

Europe faces a demographic change that we are seeing for the first time in human history – people are intensely growing older. The effect that aging has on the labour market is seen as reduction of the active population and as age structure change in the workforce. Effects of ageing or longevity are extensive; therefore action is required in the areas of employment, pension system, both social and health care. The aging of a population increases the need for a longer active working life. Due to increased work activity of older people (aged 55 years and over) the pressure on pension and health care budget and thus on active population is relieved. Slovenia is in a particularly difficult situation. In the near future the numerically strong generations born after World War II may start retiring and at the same time the smaller generations born in the 80s and 90s of the 20th century will be becoming active in the labour market. The main problems for Slovenia are a very low employment rate of older workers and the already high number of pensioners due to early retirement, especially during the transition economic crisis that followed after attainment of independence. That is why we urgently need to increase actual retirement age and employment rate of older workers. These two goals can be achieved only through a comprehensive active ageing strategy, which will create the right conditions, measures and incentives that make active ageing wanted and possible.

KEY WORDS: ageing, active ageing, measures to stimulate active ageing, sustainability of the pension system, employment rate of older workers.

KAZALO

1 UVOD	6
2 PREBIVALSTVO SLOVENIJE.....	7
2.1 Rodnost v Sloveniji	10
2.2 Smrtnost v Sloveniji	13
2.3 Migracije v Sloveniji	15
2.4 Projekcija razvoja slovenskega prebivalstva	17
3 STARANJE SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA.....	18
3.1 Posledice staranja slovenskega prebivalstva	20
3.2 Staranje in nujnost reforme pokojninskega sistema	21
3.3 Staranje in trg delovne sile	25
4 EVROPSKI UKREPI ZA SPODBUJANJE AKTIVNEGA STARANJA	27
4.1 Ukrepi nekaterih držav članic EU na področju aktivnega staranja.....	30
4.1.1 Finska politika aktivnega staranja.....	31
5 SLOVENSKA STRATEGIJA AKTIVNEGA STARANJA	33
5.1 Ukrepi, namenjeni starejšim brezposelnim	34
5.2 Ukrepi, namenjeni starejšim zaposlenim.....	36
5.3 Neuresničeni ukrepi.....	39
6 UVAJANJE MENEDŽMENTA STAREJŠIH	39
7 SKLEP.....	41
8 LITERATURA.....	46

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Prebivalstvena piramida za Slovenijo – 1971 in 2008.....	8
Slika 2.2: Prebivalstvena piramida za Slovenijo – projekciji 2030 in 2050	9
Slika 2.3: Število rojstev in celotni koeficient rodnosti v Sloveniji, 1979–2008.....	11
Slika 4.1: Stopnja delovne aktivnosti starejših (55–64 let) leta 2010 v EU.....	28

KAZALO TABEL

Tabela 2.1: Osnovni podatki o umrlih, Slovenija.....	14
Tabela 2.2: V Slovenijo priseljeni tuji državljani in med njimi delež državljanov EU	15
Tabela 2.3: Prebivalstvo Slovenije po projekcijah prebivalstva EUROPOP2010, 2010–2060	18
Tabela 3.1: Razmerje med zavarovanci in upokojenci in razmerje med neto pokojnino in neto plačo	22

1 UVOD

V času, ko je rast svetovnega prebivalstva eden ključnih problemov oziroma izzivov 21. stoletja, saj naj bi bila Zemlja že do konca tega stoletja dom desetim milijardam ljudi (UN News Centre, 2011), kar je tri milijarde več kot danes, se najbogatejše države ukvarjajo z diametralno nasprotnim položajem. Demografska gibanja v razvitem svetu, katerega del je tudi Slovenija, kažejo na majhno rast ali celo upadanje števila prebivalstva, nizka rodnost in čedalje daljša pričakovana življenjska doba pa sta povzročili, da se prebivalstvo prvič v zgodovini človeštva intenzivno stara. Tradicionalni način obnavljanja prebivalstva z visoko smrtnostjo in rodnostjo se je v preteklih dveh stoletjih počasi umaknil sodobnemu načinu obnavljanja prebivalstva z nizko smrtnostjo in rodnostjo, rast prebivalstva pa je v vse več razvitih državah posledica pozitivnih neto migracij in vse manj posledica naravnega prirasta (Malačič 2008a, 2). V tako spremenjenih razmerah demografskega prehoda, ki je povzročil dolgoživost družbe, so nujne prilagoditve v sistemih izobraževanja, zaposlovanja, socialne zaščite, v pokojninskem sistemu ter v splošnem pogledu družbe na starost v povezavi z delovno aktivnostjo. Glavni namen diplomskega dela je predstaviti posledice staranja slovenskega prebivalstva v povezavi s trgom delovne sile, ki se kažejo predvsem v spremembi razmerja med delovno aktivnim in upokojenim prebivalstvom, ki je čedalje slabše. Posledično se slabi vzdržnost pokojninskega sistema, kar zahteva poznejši umik s trga delovne sile oziroma podaljševanje delovne aktivnosti tudi v starost, v kateri so se prejšnje generacije že upokojevale. To je še toliko bolj pomembno, ker se bo zaradi nižje rodnosti v prihodnosti število delovno aktivnega prebivalstva zmanjševalo. Slovenija je v še bolj zaskrbljujočem položaju kot večina drugih držav članic Evropske unije (v nadaljevanju EU), saj ima eno najnižjih stopenj delovne aktivnosti med starejšim prebivalstvom (55–64 let) in po mojem mnenju tudi eno najnižjih stopenj pripravljenosti na spremembe, za kar so krivi predvsem še dokaj visok življenjski standard večine prebivalcev ter družbene elite, ki s svojim pogosto neodgovornim in neetičnim ravnanjem pri državljanih vzbujajo občutek kljubovanja, jeze in nemoči. Predstaviti želim možne rešitve stanja, v katerem smo se v Sloveniji znašli zaradi (pre)zgodnjega upokojevanja predvsem v času poosamosvojitvene gospodarske krize (pa tudi pozneje) ter premajhne pozornosti, ki smo jo namenjali aktivnemu staranju. Najpomembnejši so različni ukrepi, ki bi ob doslednem in celovitem uveljavljanju in ob spremembi miselnosti ter odnosa do staranja lahko znatno podaljšali delovno aktivnost starejših.

V povezavi z obravnavano problematiko sem si postavil tudi dve raziskovalni vprašanji:

1. Kako različne evropske države rešujejo problem staranja prebivalstva in na katere načine skušajo povečati stopnjo delovne aktivnosti starejših?
2. Katere ukrepe aktivnega staranja izvajamo v Sloveniji in kakšni so njihovi učinki na stopnjo delovne aktivnosti starejših?

Na raziskovalni vprašanji odgovarjam predvsem v tretjem delu diplomske naloge. V prvem delu se ukvarjam z demografijo – predstavim dejavnike, ki vplivajo na spreminjanje prebivalstva Slovenije (rodnost, smrtnost in migracije) in s projekcijo razvoja slovenskega prebivalstva pogledam v prihodnost. Glavna tema drugega dela je staranje slovenskega prebivalstva. Predstavim posledice staranja prebivalstva, osredotočim pa se predvsem na probleme zmanjševanja aktivnega dela populacije, spremembe v starostni strukturi delovne sile ter težave pri vzdrževanju solidarnostnega sistema sprotnega financiranja pokojnin.

2 PREBIVALSTVO SLOVENIJE

Prebivalci Slovenije so osebe s prijavljenim stalnim in/ali začasnim prebivališčem v Sloveniji, ki v Sloveniji prebivajo ali imajo namen prebivati eno leto ali več in niso začasno odsotne iz države eno leto ali več (SURS 2008a). Glede na prebivalstveno uro na spletni strani Statističnega urada Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS) v Sloveniji junija 2012 živi približno 2.057.000 ljudi.

Prebivalstvo je hkrati pogoj in cilj gospodarskega in socialnega razvoja. Je osnovni vir delovne sile, različni kontingenti prebivalstva pa so hkrati ciljni predmet socialne, zdravstvene, zaposlitvene, izobraževalne in drugih politik, ki vplivajo na kakovost življenja, tako pa povratno na demografski razvoj sam (Kraigher 2009, 13). Število prebivalcev Slovenije se je v zadnjih letih precej povečalo, predvsem zaradi visokega selitvenega prirasta, v prihodnjih letih pa lahko pričakujemo pospešeno staranje (prav tam). Za slovensko prebivalstvo je tako kot za večino prebivalstev razvitega sveta (še posebej za Evropo) značilno, da se zaradi zniževanja rodnosti in podaljševanja življenjske dobe vse bolj stara, saj se z upadanjem števila rojenih in upočasnjevanjem umrljivosti spreminja starostna sestava prebivalstva.

Kako se je v Sloveniji v zadnjih 40 letih zmanjšalo število mladih in povečalo število starejših prebivalcev, si je veliko lažje predstavljati grafično, zato na sliki 2.1 prikazujem strukturo

prebivalstva v letih 1971 in 2008 v obliki prebivalstvene piramide. Prebivalstvena piramida ima obliko prave piramide takrat, ko so najštevilčnejša skupina prebivalstva otroci (v spodnjem delu je piramida najširša), proti vrhu pa se oži, saj s staranjem narašča verjetnost smrti. Taka oblika piramide je značilna za mlada prebivalstva. Prebivalstvena piramida Slovenije v letu 1971 je pogojno še podobna piramidi, medtem ko za tisto iz leta 2008 tega ne moremo več trditi, saj že predstavlja staro prebivalstvo. Prebivalstvene piramide starih prebivalstev spominjajo na vazo, saj so zaradi daljšega življenja, manj rojstev in posledičnega večanja deleža prebivalstva v višjih starostih, vrhovi piramid vse bolj kopasti, spodnji deli, ki predstavljajo mlado prebivalstvo, pa se vse bolj ožijo.

Slika 2.1: Prebivalstvena piramida za Slovenijo – 1971 in 2008

Vir: SURS (2009a).

LEGENDA:

- 1 zniževanje rodnosti
- 2 visoka rodnost v 70. letih
- 3 poveljne »baby boom« generacije
- 4 upad rojstev med drugo svetovno vojno
- 5 presežek žensk nad moškimi

Prebivalstveni piramidi za leto 2008 je dodana tudi legenda, ki označuje nekatere njene značilnosti. Očitno je ozko dno piramide (številka 1), ki prikazuje zniževanje rodnosti, precejšen je delež prebivalstva, starega okrog 30 let (številka 2), kar je posledica visokih stopenj rodnosti v 70. letih prejšnjega stoletja, nadpovprečen delež prebivalstva je starega med 50 in 60 let (številka 3), kar je posledica velikega porasta rodnosti v letih po drugi svetovni vojni, manj je starih okrog 60 let (številka 4), zaradi upada rojstev v času druge

svetovne vojne, značilen pa je tudi presežek žensk v primerjavi z moškimi v visoki starosti (številka 5), saj ženske živijo dlje.

Projekciji prebivalstvenih piramid za leto 2030 in 2050 kažeta, da bo starostna struktura slovenskega prebivalstva še bistveno manj ugodna kot danes. Danes je namreč večina predstavnikov številčno močnih generacij, rojenih po drugi svetovni vojni, še vedno delovno aktivna. Iz projekcij prebivalstvenih piramid pa je razvidno, da se bodo te generacije čez nekaj let začele množično upokojevati, na trg dela pa bodo začele vstopati številčno precej šibkejše generacije. Pričakovane demografske spremembe zato zahtevajo sistematične ukrepe v prebivalstveni in zaposlitveni politiki ter politiki javnih financ.

Slika 2.2: Prebivalstvena piramida za Slovenijo – projekciji 2030 in 2050

Vir: SURS (2009b).

Na spreminjanje prebivalstva določene države vplivajo trije dejavniki: število rojstev ali rodnost, število smrti ali smrtnost ter migracije, ki pomenijo razliko med številom imigrantov in emigrantov (Van de Kaa 2002, 80).

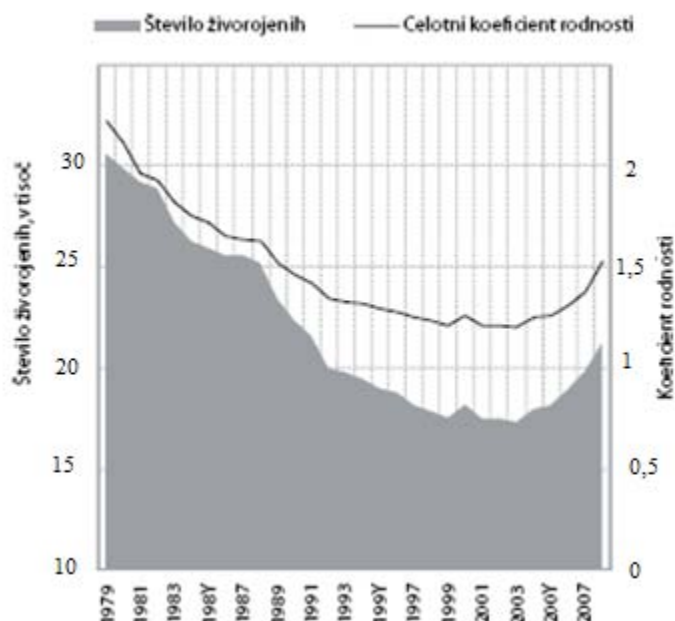
2.1 Rodnost v Sloveniji

Rodnost (če je dovolj visoka) zagotavlja dolgoročen obstoj populacije v določeni državi in s tem razvoj družbe. Na podlagi današnjega demografskega znanja je jasno, da se mora stopnja celotne rodnosti, ki kaže povprečno število otrok, ki jih rodi ženska v rodni dobi, ohraniti vsaj na ravni med 1,7 in 2,0, če družba ne želi ogroziti svojega dolgoročnega obstoja. Takšna raven rodnosti je minimalna, ki še zagotavlja skupaj s priselitvami kolikor toliko nemoteno obnavljanje prebivalstva (Malačič 2008a, 9). V Sloveniji je v letu 2010 vrednost celotne stopnje rodnosti znašala samo 1,57, kar pa je vseeno najvišja vrednost v zadnjih 22 letih (SURs 2010a). V zadnjih letih se je rodnost nekoliko povečevala in se rojeva več otrok, zato se je v slovenski javnosti vzneseno začelo govoriti o novem »baby boomu«. Vendar ekonomist in demograf Janez Malačič opozarja, da o tem ne moremo govoriti, ker gre za povečanje rodnosti z zelo nizkih ravni in da se je povečanje rodnosti deloma pojavilo zaradi odlaganja rojstev pri mladih, tako da v zadnjih letih rojeva več generacij (Delo, Sobotna priloga 2010, 27. november). O »baby boomu« bi lahko govorili šele, če bi se vrednost celotne stopnje rodnosti dvignila na 2,2 ali 2,3 otroka, česar pa v prihodnjih desetletjih v strokovnih krogih ne pričakuje nihče (prav tam). Večanje števila rojstev v zadnjih letih je predvsem posledica spremembe koledarja rojevanja (po 30. letu) in rojevanje številčne generacije iz 70. let 20. stoletja (Kociper in Istenič 2007, 5). V 70. letih prejšnjega stoletja se je namreč v povprečju letno rodilo približno 30.000 otrok (SURs 2010b). Pričakovati je, da se bo rodnost še nekaj časa zviševala, a bo spet nižja, ko bodo začele rojevati manjše generacije žensk, rojene po letu 1980.

Demografske razmere v Sloveniji so bile v nekdanji državi Jugoslaviji dolgo časa zgledne. To je bilo v času, ko se je v Sloveniji končal demografski prehod (tradicionalni tip obnavljanja prebivalstva z visoko smrtnostjo in rodnostjo se je v tem času umaknil modernemu tipu obnavljanja prebivalstva z nizkimi ravnimi smrtnosti in rodnosti), rodnost pa je okrog 20 let ostala na ravni, ki je večinoma za spoznanje presegala tisto, ki bi bila potrebna za enostavno obnavljanje prebivalstva. Hkrati je Slovenija v 60. letih prejšnjega stoletja iz emigracijske postala imigracijska država, v 70. letih pa se je neto priseljevanje še precej povečalo. Od začetka 80. let naprej pa so se demografske razmere hitro slabšale, kar se je najbolj očitno pokazalo v zniževanju rodnosti in staranju prebivalstva (Malačič 2006, 11).

Od leta 1979 do leta 2003 se je število rojstev zmanjšalo s 30.604 na 17.321, stopnja rodnosti pa z 2,22 na 1,2 (Kraigher 2009, 14). Od leta 2004 naprej se je število rojstev začelo povečevati, s tem pa tudi stopnja celotne rodnosti. Gibanje števila rojstev in stopnje celotne rodnosti med letoma 1979 in 2008 prikazuje tudi spodnja slika, iz katere je jasno razvidno upadanje števila živorojenih otrok in s tem celotne stopnje rodnosti do leta 2003 in naraščanje obeh parametrov po tem letu.

Slika 2.3: Število rojstev in celotni koeficient rodnosti v Sloveniji, 1979–2008

Vir: Socialni razgledi (2009, 14).

Po podatkih SURS-a (2010c) se je leta 2004 v Sloveniji rodilo 17.961 otrok, leta 2005 18.157, leta 2006 18.932, leta 2007 19.823, leta 2008 21.817, leta 2009 21.856, leta 2010 pa 22.343, kar je največ po letu 1990 doslej. Kraigher (2009, 14) meni, da »dvig števila rojstev v obdobju 2004–2008 gotovo lahko pripišemo izboljšanim gospodarskim razmeram in posledično razmeram na trgu dela, delno pa tudi odlaganju rojstev v preteklosti zaradi študija, brezposelnosti, pomanjkanju stanovanj ipd.«. Osebno menim, da ima odlaganje rojstev obsežnejših generacij, rojenih v 70. letih prejšnjega stoletja, veliko večji vpliv na višjo rodnost v zadnjih nekaj letih kot boljše gospodarske razmere v obdobju 2004–2008. V prid mojemu mnenju govori tudi podatek, da je število rojstev naraščalo tudi v letih 2009 in 2010, ko je bila Slovenija že precej globoko v gospodarski in finančni krizi. Odlaganje rojstev pa je že dlje časa dejstvo, saj smo lani znova zabeležili zvišanje povprečne starosti mater ob rojstvu

prvega otroka. Matere so bile leta 2010 ob prvem porodu v povprečju stare 28,7 leta, najbolj rodna skupina pa so bile ženske v starosti 28–31 let (SURS 2010a).

Tezo, da je višja rodnost v zadnjih letih posledica odlaganja rojstev številčnejših generacij, rojenih v obdobju 1970–1980, zagovarjata tudi ekonomista dr. Jože Sambt in dr. Mitja Čok z ljubljanske Ekonomske fakultete. Menita (2011, 8–9), da so se ženske v zadnjih dveh desetletjih odločale za otroke pri vedno višji starosti in da je bilo zato na podlagi letnih podatkov o rojstvih videti, kot da se odločajo za zelo nizko število otrok, v resnici pa so jih odlagale v svojo višjo starost. Posledica je bila višje število rojstev v zadnjih nekaj letih. V zadnjih nekaj letih se je odlaganje rojstev upočasnilo in zato ne moremo pričakovati, da se bo trend hitrega povečevanja rodnosti nadaljeval. Avtorja zaključita, da »bo žal kljub predvidenemu povišanju stopnje celotne rodnosti število živorojenih otrok v prihodnje bistveno upadlo, saj bodo v rodno dobo vstopale vedno manj številčne generacije žensk«. To pomeni, da četudi bo posamezna ženska rodila več otrok, bo število novorojenčkov upadalo, ker bo vedno manj žensk, ki bi rojevale. V generacijah, rojenih v 90. letih 20. stoletja je bilo namreč v povprečju letno rojenih samo 9000 žensk, ki bodo rojevale v prihodnosti, medtem ko je bilo v generacijah iz 70. let 20. stoletja, ki so rojevale v zadnjih letih, v povprečju letno rojenih še 15.000 žensk, kar je zelo velika razlika. Da se trend naraščanja števila rojstev, ki traja od leta 2003, morda obrača v drugo smer, lahko kažejo neuradni podatki, po katerih naj bi bilo leta 2011 število porodov 21.567, kar je 435 ali 2 % manj kot v letu 2010 (Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije 2011).

Rodnost vpliva na naravni prirast, ki je razlika med številom rojenih in številom umrlih prebivalcev določene države oziroma razlika med rodnostjo in smrtnostjo. Zaradi višjega števila rojstev je naravni prirast šele zadnjih nekaj let spet pozitiven. Med letoma 1997–2005 je bil naravni prirast negativen, leta 2003 je z -2130 osebami dosegel drugo najnižje dno po letu 1945, ko je umrlo 8333 ljudi več, kot se jih je rodilo. Od leta 2006, ko je znašal 752 oseb, pa je naravni prirast pozitiven. Leta 2007 je znašal 1239, leta 2008 3509, leta 2009 3106 in leta 2010 3734. Najvišjo vrednost je naravni prirast dosegel leta 1953, v času »baby-booma«, ko je znašal 18.806 oseb (SURS 2011a).

Vzroki za znižanje rodnosti v razvitih državah, kamor spada tudi Slovenija, so kompleksni. Najbolj splošen vzrok je drugačen način življenja kot v preteklosti, razvil se je individualistični življenjski slog, ki zahteva več denarja in več prostega časa. Ženske so čedalje bolj izobražene in delovno aktivne, kar je prispevalo k dodatni obremenjenosti (doma in v službi) in odlaganju rojstev ali celo načrtnemu odločanju za majhno družino ali življenje brez otrok. Zmanjšal se je vpliv religije, sredstva za nadzor rojstev so široko dostopna.

Ustrezni ukrepi družinske politike in ekonomska pomoč staršem sicer pomagajo (bodočim) staršem, vendar v Raziskavi o vplivih veljavnih ukrepov družinske politike na odločanje za otroke ugotavljajo, da ukrepi družinske politike v (veliki) večini primerov nimajo nikakršnega vpliva na odločanje za otroke oziroma, da je zelo velik vpliv redek (Inštitut RS za socialno varstvo 2010, 137). V raziskavi se je ponovno potrdilo, da imajo ljudje otroke predvsem zato, ker si jih sami želijo, se je pa želja po ohranjanju določene življenjske ravni izkazala za zelo pomembno oviro pri odločanju za več otrok, zato je nedvomno treba družine finančno čim bolj razbremeniti, če želimo, da bi imele več otrok kot samo enega ali dva (Inštitut RS za socialno varstvo 2010, 141). Pomembno oviro pri odločanju za otroke predstavljajo tudi razmere v delovnem okolju (posluh in razumevanje delodajalca, nadrejenih in sodelavcev), zato bi bilo treba promovirati in vpeljati več prožnih oblik dela, predvsem takšnih, ki imajo čim manjši negativni vpliv na položaj žensk na trgu dela (prav tam). Žal nova socialna zakonodaja, uvedena letos, ki je po eni strani zaradi mnogih zlorab sistema socialnih pomoči in transferjev nujna, na drugi strani kaznuje varčevanje staršev in otrok. Starši, ki na otrokovem bančnem računu varčujejo na primer za njegovo šolanje, bodo tako dobili manj otroškega dodatka (če sploh, odvisno od višine privarčevanih sredstev) kot tisti z isto plačo, ki ta denar potrošijo. Ali pa bo mlad par, ki ima nizko plačo, a mu je uspelo s pomočjo družine privarčevati nekaj sredstev za polog za najem stanovanjskega kredita, moral zaradi tega plačevati dražji vrtec za svoje otroke.

Velika težava, ki zagotovo vpliva vsaj na odlaganje rojstev, če ne tudi na zniževanje rodnosti, je ekonomski in družbeni položaj mladih. Če mlad par nima urejenega stanovanjskega vprašanja in možnosti za zaposlitev, ki je pogoj za možnost najema ali nakupa stanovanja, se najverjetneje ne bo odločil za otroka, temveč bo svoje moči usmeril predvsem v izboljšanje svoje eksistence. Upadanje deleža mladih z redno zaposlitvijo za nedoločen čas in hitro povečevanje števila brezposelnih diplomantov in iskalcev prve zaposlitve pa sta v teh kriznih časih dejstva, s katerima se danes soočajo mladi slovenski državljani.

2.2 Smrtnost v Sloveniji

Smrtnost je (obratno od rodnosti) negativna komponenta gibanja prebivalstva in povzroči zmanjšanje števila prebivalstva, če je višja od rodnosti. Zaradi splošnega družbenega razvoja, ki je omogočil višjo življenjsko raven večine prebivalstva, in napredka v znanosti ter medicini, smrtnost v razvitih državah upada, življenjska doba pa se zvišuje. V tabeli spodaj lahko vidimo, da se v Sloveniji število umrlih v zadnjih desetletjih ni bistveno spremenilo, je pa opazen trend zviševanja povprečne starosti umrlih.

Tabela 2.1: Osnovni podatki o umrlih, Slovenija

	Umrli	Umrli na 1000 prebivalcev	Povprečna starost umrlih (leta)	Umrli dojenčki	Umrli dojenčki na 1000 živorojenih
1960	15.145	9,6	63,0	977	35,1
1970	17.353	10,1	64,2	673	24,5
1980	18.820	9,9	67,1	457	15,3
1990	18.555	9,3	70,1	187	8,4
2000	18.588	9,3	71,8	89	4,9
2006	18.180	9,1	73,2	64	3,4
2007	18.584	9,2	73,6	55	2,8
2008	18.308	9,1	74,1	52	2,4

Vir: Demografska podoba Slovenije, 2008 (2010, 20).

V letu 2010 je v Sloveniji umrlo 18.609 prebivalcev, stopnja smrtnosti, ki meri število umrlih na 1000 prebivalcev, pa je znašala 9,1 (SURS 2011b). Iz tabele je razvidno tudi, da se povprečna starost umrlih viša, ker se viša tudi pričakovano trajanje življenja. V letu 2010 je povprečna starost umrlega prebivalca prvič dosegla 75 let, povprečje za moške je bilo 70,7 leta, ženske pa so bile v povprečju stare 79,3 leta (prav tam).

Zelo dobre rezultate Slovenija dosega pri smrtnosti dojenčkov (otroci do enega leta starosti), ki je med najnižjimi v Evropi. Zdravstveno stanje prebivalstva se izboljšuje, saj se delež prizgodaj umrlih oseb (pred 65. letom starosti) zmanjšuje. Pred približno 50 leti je bil med umrlimi moškimi star manj kot 65 let vsak drugi, med umrlimi ženskami pa je bila stara manj kot 65 let vsaka tretja, v 2008 pa vsak tretji moški in vsaka osma ženska (Vertot 2010, 22). Povedano drugače in z dve leti novejšimi podatki: med umrlimi moškimi je bilo leta 2010 30,7 % moških, mlajših od 65 let, žensk, ki so umrle pred 65. letom starosti, pa je bilo 12,5 % (SURS 2011b).

Za spremljanje gibanja smrtnosti se vedno bolj uporablja pojem življenjsko pričakovanje ob rojstvu, ki nam pove, koliko let življenja lahko v povprečju pričakuje novorojenček, ob pogoju, da bo v vsem svojem življenju izpostavljen zakonitostim umiranja, ki veljajo v določenem obdobju (Malačič 2000, 132). Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu se je v Sloveniji v 20. stoletju, z zelo redkimi izjemami, vseskozi povečevalo. Prvi podatki za Slovenijo se nanašajo na obdobje 1930–1932, ko je bilo pričakovano trajanje življenja ob rojstvu 52 let, v letu 2010 rojeni deček pa lahko (ob nespremenjenih razmerah umrljivosti) pričakuje, da bo dočakal starost 76,3 leta, deklica pa 82,7 leta (SURS 2011b). V zadnjem desetletju se je pričakovano trajanje življenja, merjeno v starosti 65 let, podaljšalo bolj kot pa

pričakovano trajanje življenja, merjeno ob rojstvu (Javornik 2006, 66). Če se v naslednjih 20 letih pogostost smrti med starejšimi od 64 let ne bo spremenila, bodo današnji 65-letniki v povprečju živeli še 14,4 (moški) oziroma 18,9 leta (ženske) (prav tam).

2.3 Migracije v Sloveniji

Zadnji izmed treh dejavnikov, zaradi katerih se spreminja število prebivalstva v določeni državi, so migracije oziroma selitve. Selitve običajno opredelimo kot prostorske premike posameznih prebivalcev ali selivcev iz odselitvenega v priselitveno območje (Malačič 2000, 155). Migracije so lahko notranje ali zunanje, v tem poglavju pa me zanimajo predvsem zunanje, saj te vplivajo na število in razporeditev prebivalstva države. Slovenija je v 60. letih prejšnjega stoletja iz emigracijske postala imigracijska država, v 70. letih se je neto priseljevanje še precej povečalo (Malačič 2006, 11). K nam so se, predvsem zaradi ekonomskih razlogov, priseljevali prebivalci drugih republik Jugoslavije, ta trend pa se je ohranil tudi po osamosvojitvi, vse do danes. Prebivalstvo Slovenije se je zadnjih nekaj let povečevalo zaradi visokega selitvenega prirasta, ki je bil povezan z vstopom Slovenije v EU, in visoko gospodarsko rastjo v obdobju 2004–2008. Podjetja so namreč na veliko najemala tuje delavce iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Makedonije, Hrvaške in Kosova, predvsem zaradi pomanjkanja nekaterih poklicnih profilov v gradbeništvu. V spodnji tabeli se lepo vidi, kako je v času konjunktura število priseljenih tujih državljanov naglo naraščalo. Delež državljanov EU med njimi je bil nizek, največ pa je bilo Slovakov in Bolgarov.

Tabela 2.2: V Slovenijo priseljeni tuji državljani in med njimi delež državljanov EU

	Tujci – SKUPAJ	Tujci – državljani EU (% od skupaj)
2003	8.011	8,0
2004	8.597	4,7
2005	13.294	15,2
2006	18.251	9,5
2007	27.504	9,6
2008	28.062	7,4

Vir: Demografska podoba Slovenije, 2008 (2010, 14).

Z dramatičnim poslabšanjem gospodarskih razmer in recesijo, ki je najbolj prizadela prav panoge, v katerih so se množično zaposlovali tujci, in z uveljavljanjem določenih

protekcioniističnih ukrepov slovenske vlade (zaostreni pogoji pridobivanja dovoljenj za prebivanje, prepoved sezonskega zaposlovanja tujcev v gradbeništvu, gostinstvu in turizmu), pa se je obrnil tudi trend selitvenih gibanj. Selitveni prirast (razlika med številom priseljenih in številom odseljenih, ki zajema tuje in slovenske državljane), ki je še leta 2009 znašal 11.508 (v letu 2008 rekordnih 18.584), je bil v letu 2010 že negativen, saj se je odselilo 521 oseb več, kot se jih je priselilo (SURS 2011c). Selitveni prirast tujih državljanov je bil sicer majhen, a pozitiven, že enajsto leto pa se nadaljuje negativen selitveni prirast državljanov Slovenije (prav tam). Več Slovencev se torej na leto izseli iz Slovenije, kot priseli nazaj. V zadnjih desetih letih je število prebivalcev Slovenije zaradi pozitivnega selitvenega prirasta naraslo za približno 60.000 prebivalcev; toliko prebivalcev štejeta na primer skupaj Celje (tretje največje slovensko mesto) in Velenje (naše peto največje mesto) (Dolenc in drugi 2010, 14).

Priseljevanje v Slovenijo bo v prihodnjih letih in desetletjih izredno pomembno, ne glede na to, da je ravno migracijska komponenta najbolj nezanesljiva in težko napovedljiva komponenta projekcij prebivalstva (Malačič 2006, 13). Migracije so namreč značilne za mlado prebivalstvo, najpogostejše so v obdobju, ko mladi iščejo zaposlitev in si ustvarjajo družino. A vprašanje je, koliko bi lahko migracije omilile proces staranja slovenskega prebivalstva in njegovo predvideno upadanje v prihodnosti zaradi vse manjših generacij žensk v rodni dobi. Malačič pravi, da »upoštevanje migracij v projekcijah prebivalstva pokaže, da bi tudi večje imigracije v Slovenijo le malo omilile proces staranja prebivalstva Slovenije« (prav tam). Zelo pomembno bi bilo, da bi se priseljevali izobraženi ljudje, vendar si teh priseljencev želijo vse razvite države, ki so na mnogih področjih privlačnejše od Slovenije in tudi prepoznavnejše. Največ potencialnih priseljencev je neizobraženih in taki se tudi najtežje integrirajo. V zadnjem času se pojavljajo napetosti v državah z visokim številom priseljencev, kjer število ljudi, rojenih v tujini, presega 10 % prebivalstva (Nemčija, Velika Britanija, Francija, Švedska, Nizozemska). Malačič (Delo, Sobotna priloga 2010, 27. november) opozarja, da če število priseljencev zelo naraste, lahko pride do problemov. Kot skrajni primer navede otok Fidži s slabim milijonom prebivalcev, kjer so priseljenci v preteklosti postali večinsko prebivalstvo, zato je prišlo do političnih nemirov in državnega udara. V demografski stroki se uveljavlja konsenz, da morajo razvite države poskrbeti za reševanje svojih demografskih težav. Malačič (prav tam) pravi, da ne gre za to, da bi povsem omejili priseljevanje (kar niti ni mogoče), temveč bi morali rodnost dvigniti na 1,8 do 2 otroka na

žensko. Po njegovem mnenju bi se v tem primeru prebivalstvo dolgoročno kolikor toliko nemoteno razvijalo, priseljenci pa bi se lažje integrirali.

2.4 Projekcija razvoja slovenskega prebivalstva

Predvidevanje in napovedovanje prihodnje reprodukcije prebivalstva imenujemo projekcije prebivalstva (Malačič 2003, 196). Predstavljajo možni prihodnji razvoj števila prebivalstva in njegove sestave glede na pričakovana gibanja rodnosti, smrtnosti in migracij. Najtežje je napovedovati gibanje migracij, saj so te v veliki meri odvisne od gospodarskih razmer. Ker projekcije slonijo na vrsti predpostavk, ki so velikokrat negotove, so le eden od možnih scenarijev za prihodnost. Vseeno pa so po mnenju Malačiča (Delo, Sobotna priloga 2010, 27. november) demografske projekcije vsaj za 20, 25 let precej zanesljive, še posebno glede starostne strukture prebivalstva.

Najnovejša projekcija prebivalstva za države EU je projekcija Evropskega statističnega urada (Eurostat) – EUROPOP2010. Projekcije za članice so pripravljene po konvergenčnem scenariju, ki predvideva, da se bodo družbenoekonomske in kulturne razlike med državami, vključenimi v pripravo projekcij, v daljšem obdobju zmanjšale. Zato bodo vrednosti posameznih demografskih komponent, ki jih upoštevajo projekcije, v konvergentnem letu (2150) v vseh državah enake: npr. priselilo se bo toliko prebivalcev, kolikor se jih bo odselilo (vrednost neto selitev bo 0), celotna stopnja rodnosti v vseh vključenih državah bo 1,85, pričakovano trajanje življenja ob rojstvu pa se bo daljšalo (SURs 2011č).

Za Slovenijo projekcija predvideva, da se bo prebivalstvo precej hitro povečevalo do približno leta 2025, ko naj bi v Sloveniji živel okrog 2.155.000 ljudi, nato pa bo število prebivalcev počasi začelo padati. Čez 50 let naj bi bilo število prebivalcev Slovenije približno enako kot letos (glej prvi stolpec v tabeli 2.3).

Tabela 2.3: Prebivalstvo Slovenije po projekcijah prebivalstva EUROPOP2010, 2010–2060

	Število prebivalcev	Prebivalci, stari 0–14 let (%) ¹⁾	Prebivalci, stari 15–64 let (%) ¹⁾	Prebivalci, stari 65 let ali več (%) ¹⁾	Prebivalci, stari 80 let ali več (%)	Koeficient starostne odvisnosti starejših (%) ²⁾
2010	2.046.976	14,0	69,4	16,5	3,9	23,8
2015	2.106.182	14,7	67,8	17,5	4,7	25,8
2020	2.142.217	15,2	65,0	19,8	5,2	30,4
2025	2.154.934	14,7	63,3	22,0	5,7	34,8
2030	2.154.609	13,7	62,2	24,2	6,3	38,8
2035	2.148.629	12,9	61,0	26,1	7,9	42,7
2040	2.141.070	12,9	59,6	27,5	9,2	46,1
2045	2.131.661	13,4	57,4	29,2	10,2	50,8
2050	2.114.985	13,9	55,5	30,6	10,9	55,0
2055	2.089.905	13,9	54,5	31,5	11,6	57,8
2060	2.057.964	13,7	54,8	31,6	12,7	57,6

1) Zaradi zaokroževanja vsota deležev prebivalcev po velikih starostnih skupinah ni vedno enaka 100,0 %.

2) Razmerje med številom starejših (65 let ali več) in številom delovno sposobnih (15 do 64 let) prebivalcev, pomnoženo s 100. Koeficient starostne odvisnosti starejših pove, koliko starejših je odvisnih od 100 delovno sposobnih prebivalcev.

Vir: SURS (2011č).

Sodeč po projekciji, se Slovencem ni bati, da bi izumrli, bomo pa še starejša družba, kot smo že. Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu se bo v prihodnjih desetletjih še daljšalo in dečki, rojeni leta 2060, bodo živeli v povprečju 84 let, deklice pa skoraj 89 let (SURs 2011c). V prihodnosti se bo očitno spremenila starostna sestava Slovenije. Iz zgornje tabele lahko razberemo, da so lani starejši (stari 65 ali več let) predstavljali 16,5 % prebivalstva, čez 20 let bo starejših že skoraj četrtina celotnega prebivalstva, leta 2050 pa že skoraj tretjina. Delež otrok (mlajši od 15 let) se bo dobrih deset let še nekoliko zviševal, nato pa bo začel upadati. Zelo hitro bo naraščal tudi koeficient starostne odvisnosti starejših, ki nam pove, koliko starejših je odvisnih od 100 delovno sposobnih prebivalcev (stari 15 do 64 let).

3 STARANJE SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA

Staranje prebivalstva Slovenije je največji problem ali izziv bližnje prihodnosti na demografsko socialnem področju, ki se mu ni mogoče izogniti, ima pa široko obsegajoč vpliv. Demografske spremembe, ki so vodile do staranja prebivalstva, so bile počasne in dolgotrajne, a jih v kratkem času ni mogoče spremeniti. Zaradi zanemarjanja problematike demografskih sprememb v Sloveniji (in Evropi) v preteklosti, družbe na kratki rok nimajo druge možnosti, kot da se tem spremembam čim bolj prilagajajo. Staranje prebivalstva na SURS-u opredeljujejo kot dolgotrajen proces, ki pomeni povečanje deleža prebivalstva nad določeno starostno mejo (običajno 65 let) ob hkratnem zmanjšanju števila otrok, mlajših od

15 let, in ob podaljševanju življenjske dobe prebivalcev (SURS 2008b). V prejšnjem poglavju sem podrobno opisal tri dejavnike, ki vplivajo na spreminjanje prebivalstva določene države (rodnost, smrtnost in migracije) in s prebivalstvenimi piramidami grafično prikazal, kako se je slovensko prebivalstvo že postaralo in kako se še bo. Ključna dejavnika, ki vplivata na staranje prebivalstva, sta zniževanje rodnosti in podaljševanje pričakovanega trajanja življenja, medtem ko je vpliv migracij na staranje odvisen od starostne sestave in števila priseljencev. Izboljšanje življenjskih razmer, ki se kaže v podaljševanju pričakovanega trajanja življenja, in drugačen življenjski slog, ki se kaže v zmanjšanju števila rojstev, se družbeno izrazita kot staranje prebivalstva. Namesto izraza staranje lahko uporabimo tudi izraz dolgoživost. Družba je dolgoživa, če jo v velikem deležu tvorijo člani, ki že dolgo živijo (so stari) in če lahko tudi njeni mlajši člani pričakujejo, da bodo dolgo živeli (Javornik 2006, 59). Glavni izzivi dolgožive družbe so oblikovanje celovite družinske politike, ki bo prispevala k povečanju rodnosti, prilagoditev sistemov socialne zaščite, kjer je najbolj akutna potreba po prenovi sistema dolgotrajne oskrbe, prilagoditev zdravstvenega sistema, vzpostavitev razmer za kakovostno starost, prilagoditve pokojninskega sistema in spremembe na trgu dela (Javornik 2006, 108–112).

Proces staranja lahko prikažemo z različnimi kazalci, najpogosteje pa se uporabljajo naslednji: indeks staranja, delež starega prebivalstva, srednja starost prebivalstva, pričakovano trajanje življenja in koeficient starostne odvisnosti starejših.

Indeks staranja predstavlja razmerje med številom starega prebivalstva (stari 65 ali več) in številom otrok (0 do 14 let) (SURS 2009c). Leta 2009 je dosegel vrednost 118, kar pomeni, da je na 100 otrok v državi prebivalo 118 starejših (prav tam).

Delež starega prebivalstva (prebivalci, stari 65 let ali več) je že od leta 2003 višji od deleža mladega (prav tam). Leta 2010 je bilo starejših 16,5 % celotnega prebivalstva, otrok pa samo 14 % (glej tabelo 3.3). Vendar je to še zelo majhna razlika v primerjavi s tisto, ki nas, glede na projekcijo prebivalstva EUROPOP2010, čaka v bližnji prihodnosti. Najhitreje se povečujeta delež in število prebivalcev, starih 85 let in več (najstarejših med starejšimi). V Sloveniji jih je bilo leta 1989 nekaj manj kot 15.000 (0,7 % vsega prebivalstva); do leta 2009 se je njihovo število več kot podvojilo (30.369); leta 2029 naj bi jih bilo po projekcijah 66.478, leta 2059 pa 136.720 (to pomeni, da se bo do konca 50. let tega stoletja njihovo število v Sloveniji petkrat povečalo in bo predstavljalo 7,6 % celotnega prebivalstva) (Vertot 2010, 14).

Srednjo oziroma povprečno starost prebivalstva dobimo tako, da skupno število let vseh prebivalcev delimo s številom prebivalcev. Zdaj je povprečna starost v Sloveniji 40–41 let, čez 30 ali 40 let se bo povečala na 50 let (Delo, Sobotna priloga 2010, 27. november). O pričakovanem trajanju življenja oziroma življenjskem pričakovanju ob rojstvu sem pisal že v poglavju o smrtnosti v Sloveniji; naj ponovim, da predlani rojeni deček lahko pričakuje, da bo živel 76 let, deklica pa skoraj 83 let.

Z vidika teme mojega diplomskega dela je najbolj aktualno gibanje koeficienta starostne odvisnosti starejših, s katerim primerjamo število starejšega prebivalstva (nad 64 let) s številom delovno sposobnega prebivalstva (stari 15 do 64 let) oziroma, koliko starejših je odvisno od 100 delovno sposobnih prebivalcev. Leta 2010 je ta koeficient znašal 23,8, leta 2030 bo predvidoma 38,8, leta 2050 pa že 55 (glej tabelo 3.3). Toliko starejših bo odvisnih od 100 delovno sposobnih prebivalcev, število katerih pa bo zaradi nižje rodnosti upadalo. Povedano drugače, razmerje med delovno sposobnim in starim prebivalstvom se bo po projekcijah do leta 2013 poslabšalo na 4 : 1, po letu 2020 bo padlo na manj od 3 : 1 in po letu 2040 na manj od 2 : 1 (Kraigher 2009, 16). Tega vse bolj neugodnega razmerja ne bo mogoče popraviti niti z večjo rodnostjo niti s povečanim priseljevanjem (prav tam).

3.1 Posledice staranja slovenskega prebivalstva

Posledice staranja prebivalstva so številne in se čedalje bolj kažejo v vseh porah družbe. Malačič (2008b, 795) pravi, da »jih sistematično lahko razdelimo na demografske, ekonomske, socialne, psihološke, kulturne, institucionalne, politične in verjetno še kakšne«. Politične posledice se na primer lahko kažejo v večjem političnem vplivu starejših v družbi, saj je volilna pravica omejena samo navzdol in ne navzgor, starejši se bolj redno udeležujejo volitev, imajo bolj enotne politične interese, ustanavljajo se upokojske stranke, ki imajo pogosto zelo ozke politične cilje, usmerjene k svoji generaciji. Posledice staranja prebivalstva se bodo najizraziteje kazale na področjih dela in zaposlenosti, upokojevanja in pokojninskega sistema, zasebnega bogastva in varčevalnih navad, medgeneracijskih razmerij ter zdravja in blaginje v postaranem prebivalstvu (Malačič 2003). Najbolj obsežne in družbeno občutljive so ekonomske in socialne posledice staranja prebivalstva (Malačič 2008, 795). Naraščanje deleža prebivalstva, starega 65 let in več, bo pomembno vplivalo na povečanje potreb in izdatkov za pokojnine, zdravstvo, dolgotrajno oskrbo in za druge, s staranjem povezane izdatke (Javornik 2006, 104–105). Če pa bi starejši podaljšali svojo delovno aktivnost, se lahko bistveno zmanjša in ublaži pritisk na pokojninsko in zdravstveno blagajno. Vendar pa se to ne more

zgoditi zgolj s podaljševanjem normativne potrebne delovne dobe za upokojitev; zagotoviti moramo ustrezne možnosti in spodbude za daljšo delovno aktivnost (prav tam).

Ključni so torej ustrezni ukrepi v zaposlitveni politiki ter politiki javnih financ, ki sta seveda medsebojno povezani. Na proces staranja se večina evropskih družb odziva podobno – iščejo, preizkušajo ali uvajajo politike, ki zadevajo starejše generacije v starosti, ko so se upokojile ali ko bi se lahko upokojile (Dimovski in Penger 2007, 44). Študije in projekcije kažejo, da bi bili ob nespremenjenih pravicah daleč največji strošek staranja prebivalstva povečani stroški iz pokojninskega zavarovanja, na katere pa se, vsaj teoretično, tudi najlažje vpliva tako, da se obstoječi sistem pravic prilagodi spremenjenim razmeram (Kraigher 2008, 45).

3.2 Staranje in nujnost reforme pokojninskega sistema

Slovenci smo 5. junija lani z veliko večino zavrnilo referendum o Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – za reformo zakona je glasovalo le 27,95 % udeležencev. Glavni razlog, da so ljudje množično glasovali proti, je bil (poleg splošnega nezadovoljstva z vlado in spodbujanja opozicije za glasovanje proti), da bi po novem zakonu morali delati dlje – moški do 65. leta starosti, ženske pa do 63. leta. Povprečna starost ob upokojitvi pa je leta 2009 znašala 58 let za ženske, ki so po tablicah umrljivosti iz leta 2009 v tej starosti lahko pričakovale še 25,9 leta življenja, in 61 let za moške, ki so lahko pričakovali še 18,7 leta življenja (Samt in Čok 2011, 9). Do leta 2030 naj bi se ti vrednosti povišali na 21,4 leta za moške in 28,3 leta za ženske (prav tam).

Stroka (predvsem ekonomska) je bila zelo enotna glede nujnosti pokojninske reforme. Malačič (Delo, Sobotna priloga 2010, 27. november) pravi: »Imamo 1,6 do 1,7 zaposlenega na enega upokojenca. Evropa ima še vedno tri do štiri zaposlene na upokojenca, pa je zaskrbljena, kaj se bo dogajalo s pokojninskim sistemom, in dela resne reforme. Mi bi morali biti zaskrbljeni že precej nazaj, takrat, ko se je v 90. letih kupoval socialni mir s prezgodnjim upokojevanjem.« V času tranzicije je slovenska država s prezgodnjim upokojevanjem želela zmanjšati visoko brezposelnost, vendar je s tem pripomogla tudi k zapravljanju znanja, izkušenj in delovnih zmožnosti ljudi ter seveda k velikemu porastu števila upokojencev, ki danes predstavljajo skoraj četrtino slovenskega prebivalstva. Poleg tega da se niža razmerje med zavarovanci (zaposleni prebivalci), ki prispevajo denar za upokojence, in slednjimi, so pokojnine tudi čedalje nižje glede na povprečno neto plačo. To dogajanje prikazuje tabela 3.1.

Tabela 3.1: Razmerje med zavarovanci in upokojenci in razmerje med neto pokojnino in neto plačo

Leto	Razmerje med povprečno neto pokojnino in povprečno neto plačo (%)	Razmerje med zavarovanci in upokojenci
2001	66,3	1,71
2002	65,9	1,64
2003	64,5	1,61
2004	63,7	1,60
2005	62,7	1,59
2006	62,5	1,59
2007	61,3	1,62
2008	61,6	1,64
2009	61,3	1,60
2010	59,7	1,54

Vir: Sambt in Čok (2011, 9).

Zelo težko si je predstavljati, kako bi v Sloveniji lahko ohranili solidarnostni sistem sprotnega financiranja pokojnin (zavarovanci, to so zaposleni, ki skupaj s svojimi delodajalci prispevajo za upokojence, ki so s preteklim delom postali upravičenci do pokojninskih pravic) brez zviševanja starosti, pri kateri se upokojujemo, saj se bo obseg delovno sposobnega prebivalstva zaradi zmanjševanja rojstev v preteklosti in množičnega upokojevanja številčne povojne generacije čez nekaj let vedno bolj krčil, med delovno aktivne pa bodo začele vstopati številčno šibke generacije, rojene v zadnjih dveh desetletjih. Zaradi upada delovno aktivnega prebivalstva se bodo zmanjšali prihodki države, zaradi povečanega števila starejših prebivalcev pa povečali izdatki za pokojnine, zdravstvo in dolgotrajno nego starejših. Projekcije, ki temeljijo na parametrih zdajšnjega pokojninskega sistema in demografskih gibanj, kažejo, da bi brez poviševanja starosti ob upokojitvi število upokojencev v naslednjih treh desetletjih preseglo število zavarovancev (Sambt in Čok 2011, 9). Leta 2010 so prihodki iz obveznih prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje pokrili zgolj 69,4 % vseh odhodkov, zato je bil za pokritje luknje v pokojninski blagajni potreben transfer iz proračuna Republike Slovenije v višini 842 milijonov evrov (prav tam). Lani se je delež prihodkov od

prispevkov zmanjšal na 68 %, delež odhodkov za pokojnine iz obveznega zavarovanja v bruto domačem proizvodu je znašal že dobrih 11 %, nadaljevalo pa se je tudi zmanjševanje razmerja med številom zavarovancev in upokojencev, ki je 1,53 (RTVSLO 2012a, 27. februar).

Odhodki pokojninske blagajne torej že sedaj konkretno presegajo prihodke, kar povečuje javnofinančni dolg države, ki je že tako ali tako v slabi javnofinančni in gospodarski situaciji. Ker veliko mladih (dolgo) študira in ima težave s pridobitvijo prve zaposlitve, vstopajo na trg dela dokaj pozno, zato bi bilo logično, da se bodo z njega tudi pozno umaknili. Čeprav smo Slovenci pokojninsko reformo zavrnil, so pokojninske reforme, ki bodo podaljševale upokojitveno starost, v prihodnosti neizogibne. V čedalje več državah EU se je zahtevana starost ob upokojitvi s polno delovno dobo pomaknila na 65 let, in to za oba spola. V Sloveniji še vedno velja zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju iz leta 2000, po katerem se polna starost za upokojitev postopoma viša na 63 let za moške in 61 let za ženske. V praksi pa se je ob izpolnjevanju pogoja glede pokojninske dobe mogoče upokojiti z 58 leti. Ta zakon je prinesel tudi uvedbo drugega pokojninskega stebra in s tem obvezno dodatno in prostovoljno dodatno zavarovanje, s katerima delavci lahko varčujejo za dodatno pokojnino. Pokojninske reforme so neposreden in logičen odgovor na hitro poviševanje pričakovanih skupnih let življenja in pričakovanih zdravih let življenja, ki smo mu priča (Sambt in Čok 2011, 9).

Tudi pokojni Tony Judt, znani zgodovinar in esejist, je menil, da bodo morali politiki zbrati pogum in vztrajati pri znatnem zvišanju upokojitvene starosti – ter odločitev nato tudi upravičiti pred volivci (2011, 122–123). Kot primer drage države blaginje navaja ugodnosti predčasne upokojitve za skoraj polno pokojnino, od katere imajo danes koristi mnogi evropski delavci iz javnega sektorja, plačujejo pa jo (tudi) davkoplačevalci iz zasebnega sektorja. Znan primer zadeva voznike vlakov v Franciji, ki imajo pravico do upokojitve pri starosti 50 let in do velikodušne pokojnine, zavarovane pred inflacijo. Vendar so bili železničarji v času, ko so železniški sindikati dosegli te pravice (kmalu po 2. svetovni vojni), zelo drugačna kategorija delavcev. Možje, ki so se največkrat zaposlili neposredno po koncu šolanja pri 13. letih, so nevarno ročno delo – upravljanje parnih strojev – opravljali več kot štiri desetletja. Ko so se pri zgodnjih 50. upokojili, so bili izčrpani, velikokrat tudi bolni, živeli pa so še največ deset let. Današnji vozniki francoskih modernih vlakov pa preživijo delovni dan v topli oziroma hlajeni kabini, njihovo delo ni fizično naporno, zato se zdi njihova zelo zgodnja upokojitev nesmiselna. Je pa vsekakor zelo draga, saj lahko ti možje, zahvaljujoč medicinski oskrbi in

drugim ugodnostim francoske socialne države, pričakujejo, da bodo dočakali 80 let in več. Kar pa pomeni znatno breme za javne finance (prav tam).

Nekatere generacije bodo iz sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja dobile precej več kot druge (večje število upokojenih let in posledično več denarja, kot so ga v sistem vplačale), hkrati pa se bo ravno v prihodnjih desetletjih demografsko stanje najbolj zaostri in zato sistem za marsikoga ni pravičen. Mladi cinik (ali morda realist) bi lahko dejal, da sistem pokojninskega zavarovanja spominja na piramidno igro, v kateri za tiste, ki v igro vstopijo prepozno, ne ostane nič več. Splošno prepričanje med mladimi je, da pokojnin za njih ne bo, saj bodo morali delati do smrti, ali pa bodo tako mizerne, da bodo morali za finančno varnost v svojih starih letih poskrbeti sami že v času delovnih let svojega življenja.

Eden glavnih očitkov sindikatov, ki so bili pobudniki referendum o Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, je bil, da reforma ne upošteva razmer na trgu dela, na katerem še nekaj let ne bo delovnih mest za starejše delavce, že zdaj pa je med skupnim številom brezposelnih tretjina starejših od 50 let. Po njihovo naj reforma tudi ne bi upoštevala razlik med različnimi skupinami delavcev, saj bodo nekateri zaradi slabih delovnih razmer težko izpolnili zaostrene pogoje in se bodo zato prisiljeni upokojiti prej, z odbitki pri pokojninah (Dnevnik.si 2011, 22. maj). Po podatkih Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje (v nadaljevanju ZRSZ) je bilo konec aprila 2012 prijavljenih 38.531 brezposelnih, starejših od 50 let, kar je pomenilo 35,3 % vseh brezposelnih (ZRSZ 2012č, 16).

Nizka delovna aktivnost starejših (55–64 let) je v Sloveniji velik problem, saj je s 37,1 % ena najnižjih v EU – evropsko povprečje znaša skoraj 50 % (Kraigher v UMAR 2011, 144). Podaljšanje delovne dobe in povečevanje delovne aktivnosti starejših sta dve od možnih rešitev za odpravo dolgoročne nevzdržnosti pokojninskega sistema, ki bi lahko nekoliko ublažili posledice demografskih sprememb. Druge možne rešitve so povečanje javnega dolga za financiranje pokojnin, povečanje prispevkov delodajalcev oziroma delojemalcev ali znižanje pokojnin. Nobena od teh treh možnosti pa ni zaželeno.

Kako uspešno se bo Slovenija spopadala s posledicami staranja prebivalstva je zelo odvisno tudi od ekonomskih razmer, gospodarskega in tehničnega napredka, ki pa ju je težko napovedovati. Malačič meni, da če bodo ekonomske razmere na splošno dobre, če bomo imeli hiter tehnološki napredek, če bo Slovenija sposobna stopiti na voz kakovostnejšega gospodarskega in družbenega razvoja, bo veliko lažje obvladovala probleme, ki se bodo pojavili kot posledice zaostrenih demografskih razmer (Delo, Sobotna priloga 2010, 27).

november). Vendar vsaj za zdaj ne kaže, da bi se gospodarski položaj v Sloveniji izboljšal, saj raste število stečajev podjetij, višata se brezposelnost in dolg države, celotna Evropa pa se bori z dolžniško krizo in skuša zaustaviti rast dolga in zmanjševati javnofinančne primanjkljaje. Opozoriti velja, da s sprejetjem pokojninske reforme, ki jo zdajšnja vlada napoveduje za leto 2013, ne bodo rešeni vsi problemi pokojninske blagajne, temveč bo treba ustvarjati tudi nova delovna mesta, sprejeti ukrepe za rast gospodarstva in ustvarjati razmere, da bodo lahko delavci delali dlje.

3.3 Staranje in trg delovne sile

Učinek staranja populacije je mogoče zaznati na trgu delovne sile kot zmanjševanje aktivnega dela populacije in spremembe v starostni strukturi delovne sile.

Staranje prebivalstva povzroča spremembe razmerij med pomembnimi starostnimi skupinami in s tem spremembe razmerij med aktivnim in vzdrževanim prebivalstvom. V tem procesu se najprej postopoma zmanjšuje obremenjenost aktivnih z mladimi vzdrževanimi. Sledi obdobje, ki je dobilo v literaturi ime okno priložnosti; v njem se delež aktivnih zelo poveča in ponekod doseže vrednosti okrog 70 % prebivalstva. To je po mnenju nekaterih avtorjev demografska dividenda, ki jo lahko uspešne družbe z učinkovitimi politikami izkoristijo za velik preskok na lestvici razvitosti. Ob nadaljevanju procesa staranja prebivalstva pa se nato vse hitreje povečuje obremenjenost aktivnih s starim vzdrževanim prebivalstvom (Malačič 2008b, 795).

Aktivno prebivalstvo sestavljajo delovno aktivno prebivalstvo in registrirane brezposelne osebe, delovno aktivno prebivalstvo pa zaposlene in samozaposlene osebe, ki opravljajo delo za plačilo (SURs 2010d). Študentje, gospodinje, upokojenci in vsi mlajši od 15 let niso zaposleni in so delovno neaktivni. V Sloveniji smo že dosegli t. i. okno priložnosti, saj je stopnja delovne aktivnosti (odstotni delež delovno aktivnega prebivalstva v delovno sposobnem prebivalstvu – vse osebe, stare 15 let in več) že desetletje nad 60 %, leta 2008 pa je dosegla vrh z 68,6 % (Kraigher v UMAR 2011, 153). Če kot družba ne bomo sprejeli ustreznih ukrepov, bo v naslednjih desetletjih nastopila nevzdržna obremenjenost aktivnega prebivalstva, saj se bo proces staranja dokazano nadaljeval, s tem pa se bo višalo že zdaj visoko število let prejemanja starostne pokojnine.

Marca 2012 je bilo med prebivalci Slovenije 925.358 aktivnih prebivalcev, od tega 814.499 delovno aktivnih in 110.859 registriranih brezposelnih oseb (SURs 2012). Trend naraščanja prejemnikov pokojnin se nadaljuje, leta 2000 jih je bilo 467.000, leta 2005 že 505.000, leta 2010 pa kar 553.000 (SURs 2011d). V letu 2011 je bilo povprečno 569.951 uživalcev

starostnih, invalidskih, družinskih, vdovskih in delnih starostnih pokojnin iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja, od tega je bilo starostnih upokojencev 386.263 (ZPIZ 2011, 13). Približno 100.000 je študentov, drugo pa so srednješolci, osnovnošolci in mlajši otroci. Te skupine so mladi vzdrževani. S tem prikazom sestave slovenskega prebivalstva sem skušal ponazoriti, kako zelo so delovno aktivni prebivalci obremenjeni že danes. Dodatno breme je prinesla še gospodarska kriza, v kateri se je število brezposelnih zelo povečalo. V primerjavi z letom 2008 je danes približno 50.000 brezposelnih več, kar seveda pomeni tudi manj prispevkov za financiranje pokojnin. V bližnji prihodnosti se bodo začele upokojevati številčno močne generacije, rojene po drugi svetovni vojni, delovno aktivne pa bodo postale precej šibkejše generacije, rojene v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja. S prebivalstveno in zaposlitveno politiko bi morali ublažiti vedno bolj neugodno razmerje med starim in delovno sposobnim prebivalstvom, tako da bi povečali davkoplačevalsko oziroma demografsko ekonomsko podlago, ki bo potrebna za kritje prihodnjih izdatkov iz socialnovarstvenih pravic (Kraigher 2008, 45). Ko bo priliv mladih na trg dela manjši od odliva starejših generacij in ko bo hkrati bolj razvito mednarodno okolje še naprej sprožalo domače izseljevalne tokove, bo mogoče vzdrževati zadostno število delovno aktivnega prebivalstva le s povečano vključenostjo domačega, zlasti starejšega prebivalstva (prav tam). Zaradi zmanjševanja števila delovno sposobnega prebivalstva v bližnji prihodnosti bi se morale zmanjšati tudi brezposelnost, upokojenost in druge oblike neaktivnosti. To pa se lahko doseže s povečano aktivnostjo do zdaj neaktivnega, a za delo sposobnega prebivalstva. Kot sem že omenil, je delovna aktivnost nizka predvsem v starostni skupini 55–64 let, delno zaradi visoke upokojenosti, ki je posledica predčasnih upokojitev v preteklosti, delno pa zaradi neustrezne izobrazbene in poklicne strukture prebivalstva v tej starosti, ki zato ne išče več dela.

Staranje prebivalstva vpliva na akumulacijo vseh vrst kapitala, v modernih gospodarstvih pa je še posebno pomembna akumulacija človeškega kapitala. Dosedanji vzorci razvoja so temeljili predvsem na akumulaciji človeškega kapitala pri mladini in v mladih zrelih letih, pri starejših pa je bilo zelo izrazito zastarevanje znanja. Ta problem je danes še toliko bolj pomemben zaradi hitrega tehničnega in tehnološkega razvoja. Družbe ga bodo reševale z bistveno višjo izobraženostjo prebivalstva kot v preteklosti in z vseživljenjskim izobraževanjem. Ne glede na to pa osnovne ekonomske zakonitosti, ki pravi, da se investiranje v človeški kapital v starejših letih manj izplača kot v mladih letih, ne bo mogoče povsem odpraviti, morda jo bo možno nekoliko omiliti (Malačič 2008b, 796). Starejše delavce

se dojema tudi kot manj učljive in produktivne, manj naklonjene spremembam, vendar jih na drugi strani odlikujejo dolgoletne izkušnje, razvite socialne mreže in druge nepogrešljive kompetence, izhajajoče iz delovnih izkušenj.

Glede zaposlenosti se je začel v razvitih državah pojavljati strah, da bo zaradi staranja prebivalstva začelo primanjkovati delavcev, sploh za dela, ki zahtevajo nižje izobražene in kvalificirane delavce (prav tam). Zaradi naraščajoče izobrazbene ravni in nezainteresiranosti Slovencev za taka dela bo teh delavcev verjetno primanjkovalo in jih bo treba zagotoviti s priselitvami iz manj razvitih držav. Slovenija bo verjetno vsaj še nekaj časa lahko tradicionalno zaposlovala delavce iz bivših republik nekdanje skupne države.

Kot sem že omenil, staranje prebivalstva povečuje potrebo po daljšem delovno aktivnem življenju, saj s povečano delovno aktivnostjo starejših blažimo pritisk na pokojninsko in zdravstveno blagajno. Vendar pa delovne aktivnosti starejših ne moremo povečevati zgolj s podaljševanjem normativne potrebne delovne dobe za upokožitev, vzpostaviti moramo namreč tudi razmere in spodbude za dolgo delovno aktivnost (Javornik 2006, 86). Odgovor na vprašanje, kako povečati delovno aktivnost oseb, starih 55 let in več, je zato ena pomembnejših nalog in velik razvojni izziv (Dimovski in Penger 2007, 43). V Sloveniji bo treba razviti nov odnos do upokojevanja in prepoznati produktivno zmogljivost starejših, ki jih je vredno dodatno usposobiti, prekvalificirati in zadržati v podjetju, ceniti bo treba tudi modrost in izkušnje, ne le hitrost in okretnost (Dimovski in Penger 2007, 42).

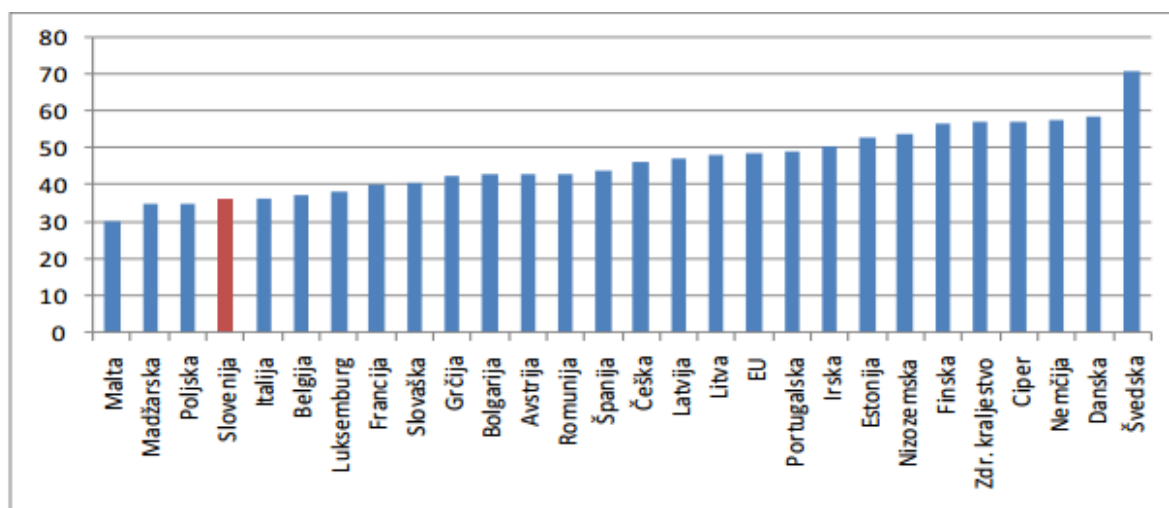
4 EVROPSKI UKREPI ZA SPODBUJANJE AKTIVNEGA STARANJA

Družba, ki se stara, si ne more in ne sme privoščiti, da bi bil velik del njenega prebivalstva, ki ga bodo v prihodnosti predstavljali stari ljudje, le pasiven spremljevalec dogajanj ali obravnavan kot skupina, ki je breme in strošek aktivnemu prebivalstvu (Penger in Dimovski 2007, 42). Zato je treba oblikovati različne ukrepe, s katerimi bi starost naredili bolj kakovostno za starejše in manj obremenjujočo za tiste, ki bodo zanje skrbeli.

Zaradi staranja prebivalstva je v zadnjem desetletju in pol aktivno staranje postalo poglobljena skrb ekonomske politike večine starih članic EU (Šlebinger in drugi 2006, 74). Zavedajoč se teh problemov, so se leta 2000 voditelji vlad držav članic EU na vrhu Evropskega sveta v Lizboni dogovorili o novem strateškem cilju EU, ki so ga poimenovali Lizbonska strategija 2010. Glavni cilj strategije je bil, da EU do leta 2010 postane najbolj konkurenčno in na znanju temelječe gospodarstvo na svetu. To so želeli doseči tudi z ukrepi za spodbujanje aktivnega staranja, glavna cilja pa sta bila povečati stopnjo zaposlenosti starejših (55–64 let)

na 50 % ter dvigniti povprečno starost ob upokojitvi za pet let, na približno 65 let (prav tam). Slovenija ima pri doseganju obeh ciljev velik zaostanek, še posebno pa je zaskrbljujoča ena najnižjih stopenj delovne aktivnosti v celotni EU, ki znaša le 37 %. Primerjavo z ostalimi članicami EU kaže spodnji graf.

Slika 4.1: Stopnja delovne aktivnosti starejših (55–64 let) v 2010 v EU

Vir: Vlada Republike Slovenije (2011, 30).

Države, ki so v letu 2010 dosegle vsaj 50-odstotno delovno aktivnost starejših, so Švedska, Danska, Finska, Nemčija, Ciper, Velika Britanija, Nizozemska, Estonija in Irska.

V Evropski komisiji so svoj koncept aktivnega staranja, poimenovan nova paradigma, prvič predstavili leta 1999 v svojem poročilu z naslovom *Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity*. Aktivno staranje v skladu s tem pojmovanjem pomeni, da prilagajamo naše življenjske navade dejstvu, da živimo dlje, da imamo več resursov in smo boljšega zdravja kakor kadarkoli prej (Šlebinger in drugi 2006, 75). V praksi to pomeni, da izkoriščamo priložnosti, ki nam jih prinašajo izboljšave, privzemamo zdrave življenjske navade, delamo dlje, se upokojimo pozneje in smo aktivni tudi po upokojitvi (prav tam). Na aktivno starost naj bi torej gledali kot na priložnost za boljše življenje in ne kot na zmanjševanje pravic.

Evropska komisija je tudi v novejših poročilih in sklepih (2005a) poudarjala, da morajo države zaradi demografskih trendov in njihovih posledic nameniti več pozornosti zaposlovanju starejših. Predlaga ukrepe, kot so zviševanje starosti za upokojitev, spodbujanje

vseživljenjskega izobraževanja, izboljševanje delovnih razmer, investiranje v ukrepe za zaščito pred poškodbami pri delu, razvoj strategije kakovostnega staranja ipd.

Jespen in Hutsebaut (2003) pišeta, da so države članice EU najpogosteje uporabljale naslednje ukrepe, s katerimi bi obdržale starejše na trgu dela:

- a) odprava možnosti in spodbud za predčasno upokojevanje ter uvajanje finančnih spodbud za poznejše upokojevanje in omogočanje fleksibilnega upokojevanja;
- b) sprejemanje zakonodaje, ki preprečuje diskriminacijo zaradi starosti, vodenje kampanj, namenjenih ozaveščanju delodajalcev in spreminjanju njihovega odnosa do starejših;
- c) oblikovanje programov za izobraževanja in usposabljanja za starejše;
- d) spodbujanje zaposlovanja v okviru aktivnih politik zaposlovanja in oblikovanje posebnih delovnih mest za starejše.

Ukrepi za odpravo možnosti in spodbud za predčasno upokojevanje so dvig minimalne starosti, ki jo je treba dopolniti za upokojitev, odprava predčasnega upokojevanja, zvišanje števila potrebnih let dela za pridobitev pokojnine, delna upokojitev, možnost dela s skrajšanim delovnim časom. Večje finančne koristi ali sankcije vsekakor vplivajo na odločitev delavcev o upokojevanju. Pri spreminjanju odnosa vodstev podjetij in splošne javnosti do starejših in njihovih sposobnosti gre za aktivnosti, ki prinesejo rezultate šele na dolgi rok. To je pot, ki nima alternativ in vključuje aktivnosti, kot so raziskave o sposobnostih starejših za delo, medijsko promoviranje koristi, ki jih imajo podjetja in družba od aktivnosti starajočih se delavcev, izmenjava izkušenj primerov dobre prakse o integraciji starejših v delovna okolja in podeljevanje nagrad podjetjem, ki so se izkazala na področju upravljanja starejših zaposlenih. Znanje je eden ključnih dejavnikov, ki ohranja delojemalce zaposljive v vseh življenjskih obdobjih, zato je treba za starejše pripraviti ustrezne sisteme vseživljenjskega izobraževanja in usposabljanja. Hkrati je treba motivirati tako delojemalce kot delodajalce, da se vanje vključijo. V okviru aktivne politike zaposlovanja so zaposlovanju starejših namenjeni predvsem ukrepi, ki neposredno ustvarjajo delovna mesta oziroma delodajalcem dajejo finančne ugodnosti pri zaposlovanju starejših. Tu gre lahko za javna dela, razne subvencije pri zaposlovanju starejših oziroma nadomestitev dela stroškov. Med ukrepi, ki so na voljo državam za spodbujanje zaposlovanja, je treba omeniti še sisteme zagotavljanja nege in varstva tako za otroke kot za starejše. Če sistem varstva otrok ni razvit, so otežene

možnosti zaposlovanja mlajših žensk, nizka zaposlenost mlajših žensk pa velikokrat pomeni tudi nizko zaposlenost, ko bodo starejše. Večjo aktivnost starajočih se žensk pa ogroža tudi pomanjkljiva infrastruktura za nego starejših. Teh bo vedno več, in če ne bo dovolj domov za starejše in možnosti za oskrbo na domu, bodo predvsem starajoče se delavke tiste, ki bodo prisiljene prevzeti nego svojih staršev ali drugih sorodnikov (Šlebinger in drugi 2006, 76–77).

Zelena knjiga Komisije EU (2005b, 2) »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami« je usmerila članice EU v reševanje teh problemov z ugotovitvijo: »Evropa se danes sooča z demografskimi spremembami, ki so po svojem obsegu in teži brez primere.« Ta dokument opozarja na štiri pomembna področja, ki jih bo treba v zvezi s pričujočimi demografskimi spremembami ustrezno urediti: prvo je zmanjševanje rodnosti evropskega prebivalstva, drugo prepočasno vključevanje mladih ljudi v zaposlitev in samostojno življenje, tretje je potreba po drugačni delovni vključenosti srednje in tretje generacije, četrto pa hitro naraščanje števila najstarejših ljudi, ki potrebujejo pomoč in podporo (Dimovski in Penger 2007, 45). Institucije EU lahko s priporočili, ki sicer niso pravno zavezujoči pravni akti, izrazijo mnenje ali predlagajo usmeritev glede najrazličnejših zadev. V priporočilih Evropske komisije iz lanskega leta (na katera mora odgovarjati Nacionalni reformni program) je bilo Sloveniji priporočeno, da sprejme zahtevane ukrepe za zagotavljanje dolgoročne vzdržnosti pokojninskega sistema ob hkratnem ohranjanju primernih pokojnin, zviša stopnjo zaposlenosti starejših delavcev s poznejšim upokojevanjem ter nadaljnjim razvojem aktivnih politik trga dela in ukrepi vseživljenjskega učenja (Ministrstvo za finance 2011).

4.1 Ukrepi nekaterih držav članic EU na področju aktivnega staranja

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (v nadaljevanju MDDSZ) je v dokumentu Ukrepi za spodbujanje aktivnega staranja (2009) pripravilo seznam držav, ki so s pravilno načrtovanimi ukrepi, programi in promocijami aktivnega staranja dosegle precejšen dvig zaposlovanja starejših oseb, dvig njihovega znanja in kompetenc ter spremembo splošno zakoreninjenega mnenja o starejših na trgu dela. Na kratko bom opisal nekaj primerov ukrepov, v nadaljevanju pa bom podrobneje predstavil zelo uspešno finsko politiko aktivnega staranja.

V Nemčiji so veliko pozornosti namenili iniciativi INQUA, ki vsebuje klasične ukrepe, kot so: fleksibilni delovni pogoji, vseživljenjsko učenje, zaščita zdravja, izboljšava razmer na delovnem mestu, svetovanje malim in srednjim podjetjem pri upravljanju starejših delavcev. Eden od finančnih ukrepov je subvencija za plače starejših od 50 let, če so plače nižje kot v

predhodni zaposlitvi, za starejše od 55 let pa delodajalcem ni treba plačati svojega dela stroškov strokovnega razvoja delavca (izobraževanja). Na Madžarskem država delodajalcem, ki zaposlujejo starejše od 50 let, krije prispevke zdravstvenega zavarovanja. V Španiji se po delavčevem 45. letu starosti progresivno, glede na starost, delodajalcu zmanjšujejo prispevki za socialno varnost, Italijani pa spodbujajo lokalne zaposlitvene programe za starejše. Na Švedskem deluje nevladna organizacija Forum 50, ki se v sodelovanju z zavodi za zaposlovanje in socialnimi partnerji ukvarja s pripravo projektov za brezposelne starejše. Starejši presežni delavci so deležni aktivne pomoči pri iskanju novega dela, ponujene pa so jim tudi aktivnosti za polni delovni čas (usposabljanje, rehabilitacija, pridobivanje praktičnih delovnih izkušenj), dokler ne najdejo nove zaposlitve.

4.1.1 Finska politika aktivnega staranja

Finske kot primera dobre prakse nisem izbral zato, ker bi imela ekstremno visoko stopnjo delovne aktivnosti starejših oseb, saj je leta 2010 v EU zasedala šesto mesto s 56,3 % (OECD iLibrary). Bolj pomembno je to, da je Finski uspelo povečati stopnjo delovne aktivnosti starejših oseb s 36,2 % v letu 1998 na 52,7 % v letu 2005, kar je največji skok med državami EU (Kajzer 2007). Finci so sočasno z oblikovanjem načrtne politike aktivnega staranja tudi reformirali pokojninski sistem. Že v poznih 90. letih prejšnjega stoletja so ukinili sheme zgodnjega upokojevanja, v obsežni pokojninski reformi leta 2005 pa so uvedli sistem fleksibilne upokojitvene starosti v letih med 63 in 68, ki je nadomestil sistem fiksne upokojitve pri 65 letih (Ministry of labour, 2006). Z reformo pokojninskega sistema so tako zmanjšali možnost za predčasno upokojevanje in omogočili fleksibilno upokojevanje, ki omogoča tudi kombiniranje upokojitve z zmanjšanim obsegom delovne aktivnosti. Povečali so tudi bonuse – spodbude za kasnejše upokojevanje (po 68. letu), a tudi maluse za upokojitev pred 63. letom starosti (prav tam). Seveda pa spremembe v pokojninskem sistemu kljub nujnosti ne morejo biti in niso zadosten ukrep politike aktivnega staranja. K hitremu napredku Finske na tem področju je pomembno prispevala načrtna politika aktivnega staranja, ki jo je Finska vodila z oblikovanjem več nacionalnih programov: Nacionalni program za starejše zaposlene, Nacionalni program za blaginjo na delovnem mestu, Nacionalni program razvoja delovnih mest, Nacionalni program za produktivnost (Kajzer 2007). Velik uspeh je dosegel Nacionalni program za starejše zaposlene (1998–2002), ki se je začel izvajati kot odgovor na naraščajoče število brezposelnih starejših in na vse večje zavedanje družbe, da zgodnje upokojevanje ni rešitev.

V drugi polovici 90. let 20. stoletja so na Finskem ocenili, da se bo starostna struktura zaposlenih do leta 2005 dramatično spremenila, saj se bo število starejših (med 50. in 64. letom) na trgu dela povečalo za približno 180.000, število delavcev, ki so najbolj aktivni na trgu delovne sile in po katerih obstaja največje povpraševanje (med 24. in 49. letom) pa se bo zmanjšalo za 150.000. Zato so Finci pod geslom »Izkušnje so nacionalna prednost« začeli Nacionalni program za starejše zaposlene, katerega glavni namen je bil izboljšati zaposlitvene možnosti starejših delavcev. To so želeli doseči s celovitim in integriranim pristopom, ki je vključeval promocijo zdravja, varnosti in izobrazbe, izboljšanje delovnih okolij z uvedbo novih oblik organizacije dela v podjetjih ter z reformno politiko postopnega opuščanja spodbud za zgodnje upokojevanje. Glavne ciljne skupine programa so bile brezposelne in zaposlene osebe, stare 45 let in več, ter njihovi delodajalci, osebje v zdravstvenih organizacijah, agencije za zaposlovanje in usposabljanje, oblikovalci politik in širša javnost. Pri pripravi in izvedbi programa je največjo odgovornost nosilo Ministrstvo za socialne zadeve in zdravje v sodelovanju z Ministrstvom za delo in Ministrstvom za izobraževanje. Sodelovale so tudi mnoge druge institucije: sindikati, Ministrstvo za gospodarstvo, Ministrstvo za finance, Zveza finskih lokalnih in regionalnih oblasti, Inštitut za varstvo pri delu, pokojninski skladi. Program s proračunom 4,2 milijona evrov je intenzivno potekal pet let in je bil ocenjen kot zelo učinkovit, predvsem glede ozaveščanja ciljnih skupin (The Mutual Learning Programme 2000).

Kajzer (2007) opredeljuje tri stebre, na katerih temelji finska politika aktivnega staranja – zdravje, vključenost in varnost. V okviru prvega mora politika preprečevati in zmanjševati kronične bolezni in prezgodnjo smrtost, v okviru drugega zagotavljati možnosti vseživljenjskega učenja, v okviru tretjega pa zagotavljati zaščito, varnost in dostojanstvo starejših z zagotavljanjem njihove socialne, finančne in fizične varnosti.

Na Finskem so v okviru prvega stebra (zdravje) veliko pozornost namenili usmerjenosti zdravstvenih sistemov v vseživljenjsko promocijo zdravja in zdravega načina življenja, preventivo in zagotavljanje primerne dostopa do kakovostne zdravstvene oskrbe. Politika aktivnega staranja je v veliki meri temeljila tudi na javni razpravi o problemih in posledicah dolgožive družbe, ki se jim je treba prilagoditi, ter skušala spreminjati vrednote starejših in odnos delodajalcev do starejših delavcev. Aktivnosti in ukrepi v okviru programa za blaginjo na delovnem mestu so bili usmerjeni na dejavnike, ki spodbujajo odločitev delojemalca in delodajalca po daljši delovni aktivnosti (zdravje, delovno okolje, pogoji dela, delovni čas,

vrsta pogodbe o zaposlitvi, strokovnost, znanje). Med drugim so spodbujali sodelovanje starejših in mladih na delovnih mestih (prav tam).

Uspešnost finske strategije aktivnega staranja je rezultat zavedanja, da delovne aktivnosti starejših ni mogoče povečevati zgolj z zviševanjem upokojitvene starosti, temveč je nujno vzpostaviti ustrezne razmere in spodbude za daljšo delovno aktivnost. Gre torej za obsežen pristop, ki vsebuje zakonodajne spremembe, razvojne in raziskovalne projekte, usposabljanje in široko komunikacijo. Potreben je torej celovit pristop k reševanju problematike, a se kljub temu zavedati, da so spremembe v pokojninskem sistemu v starajoči se družbi nujne. Finska je v zadnjih desetih letih večkrat dopolnjevala svoj pokojninski sistem, kar kaže na zavedanje o nujnosti stalnega prilagajanja; to bi bilo nujno potrebno tudi pri nas. Slovenija je nazadnje reformirala pokojninski sistem leta 2000, lanski poskus pa je končal svojo pot na referendumu. Zaradi hude javnofinančne stiske države in povečanega zavedanja državljanov in državljanov o nujnosti pokojninske reforme lahko njeno sprejetje pričakujemo v letu 2013. Nujno bi bilo, da bi jo spremljala tudi celovita strategija aktivnega staranja.

5 SLOVENSKA STRATEGIJA AKTIVNEGA STARANJA

Kot sem v prejšnjih poglavjih že omenil, so glavni vzroki za nizko stopnjo delovne aktivnosti starejših v Sloveniji množično prezgodnje upokojevanje v času tranzicije, sedanja nižja povprečna starost ob upokojitvi v primerjavi z drugimi državami in strukturna brezposelnost, ki bolj prizadene starejše zato, ker niso dovolj vključeni v vseživljenjsko učenje. Omeniti velja, da je uveljavitev pokojninske reforme leta 2000 pomembno prispevala k povečanju stopnje delovne aktivnosti starejših, saj se je ta v desetih letih povišala za približno 14 % (UMAR 2010, 71), vendar Slovenija še vedno krepko zaostaja za lizbonskim ciljem.

Tako kot vse države članice EU se tudi Slovenija čedalje bolj zaveda problematike staranja prebivalstva in z različnimi ukrepi skuša izboljšati položaj starejših na trgu dela (spodbuditi njihovo zaposlovanje in povečati delovno aktivnost) ter tako posredno prispevati tudi k večji konkurenčnosti in gospodarski prihodnosti države. Eden prvih dokumentov, s katerim se je Slovenija organizirano soočila z izzivi staranja prebivalstva, je bila Strategija varstva starejših 1997–2005, ki ji je leta 2006 sledila Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva. Med najpomembnejšimi cilji in programskimi usmeritvami, ki jih zadeva novejša strategija, so zlasti: ustvariti danosti za dejavno vključevanje tretje generacije v delo in zaposlovanje, zagotoviti sistem socialno primerne in

finančno vzdržne pokojnine, urediti dejavnosti dolgotrajne oskrbe, izvajati priprave na kakovostno staranje in sožitje z mlajšo generacijo ter ustvarjati možnosti za vseživljenjsko učenje in izobraževanje starejših (Dimovski in Penger 2007, 49). V strategiji so bili podani tudi naslednji predlogi ukrepov politike spodbujanja zaposlovanja in dela starejših oseb: spodbujati zaposlovanje starejših s posebnimi davčnimi olajšavami pri dohodnini, sistemsko urediti plačano občasno in začasno delo upokojencem, omogočiti fleksibilnejše oblike pri zaposlovanju in delu starejših oseb, povečati skrb za varstvo in zdravje pri delu starejših delavcev, vključevati aktivno staranje v kolektivne pogodbe, spodbujati vključevanje starejših delavcev in oseb v vseživljenjsko izobraževanje (MDDSZ 2006, 14). Nadgradnjo Strategije varstva starejših do leta 2010 predstavlja dokument Ukrepi za spodbujanje aktivnega staranja oziroma Slovenska strategija aktivnega staranja. Osnovni cilj ukrepov predstavlja dvig povprečne stopnje zaposlenosti starejših v starostni skupini od 55 do 64 let v letu 2013 na 43,5 % (MDDSZ 2009, 8). Ukrepi so namenjeni brezposelnim, starejšim od 45 let, in starejšim zaposlenim. Zaradi ukrepov, vezanih na evropska sredstva (Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013) so ti načrtani v okviru časovnega obdobja 2009–2013.

5.1 Ukrepi, namenjeni starejšim brezposelnim

Aktivna politika zaposlovanja (v nadaljevanju APZ) je nabor ukrepov na trgu dela, ki so namenjeni povečanju zaposlenosti in zmanjševanju brezposelnosti, večji zaposljivosti oseb na trgu dela in povečanju konkurenčnosti in prožnosti delodajalcev (ZRSZ 2011a, 40). Starejši brezposelni imajo v Sloveniji možnost vključitve v naslednje programe APZ (MDDSZ 2009, 16):

1. *Javna dela* – program, ki je namenjen aktiviranju brezposelnih oseb, njihovi socializaciji, ohranitvi ali razvoju delovnih sposobnosti in spodbujanju razvoja novih delovnih mest. Področja izvajanja javnih del z najvišjim deležem vključenih so socialno varstvo in zdravstvo, izobraževanje in šport ter ekologija in urejanje okolja (ZRSZ 2011b, 6). V letu 2012 je bilo za sofinanciranje stroškov zaposlitve brezposelnih v programih javnih del pri neprofitnih delodajalcih na voljo 18,7 milijona evrov iz proračuna RS, predvidena pa je zaposlitev 3000 brezposelnih (ZRSZ 2011c). Konec maja tega leta je bilo objavljeno še drugo javno povabilo za izbor programov javnih del, na voljo je dodatnih 5 milijonov evrov, predvideva pa se zaposlitev 1000 brezposelnih (ZRSZ 2012d).

2. *Subvencionirane zaposlitve* – program je namenjen spodbujanju delodajalcev za zaposlovanje težje zaposljivih skupin zaposlenih, kamor seveda spadajo tudi starejši brezposelni. Najnovejši je program Zaposli.me, ki ima za obdobje 2011–2012 na voljo 13 milijonov evrov, ki jih je prispeval Evropski socialni sklad (v nadaljevanju ESS) in so namenjeni za dodeljevanje subvencij za zaposlitev težje zaposljivih brezposelnih oseb. Predvidenih je 3250 subvencioniranih zaposlitev, subvencija znaša 4000 evrov, delovno razmerje pa mora trajati neprekinjeno najmanj eno leto za polni delovni čas oziroma za krajši delovni čas v skladu z odločbo o invalidnosti (ZRSZ 2011č). Delodajalci lahko tudi uveljavljajo davčno olajšavo v obliki znižanja davčne osnove, če na novo in za nedoločen čas zaposlijo brezposelno osebo, starejšo od 55 let, ki je najmanj šest mesecev prijavljena na ZRSZ, kar pomeni, da je za takega delavca 45 % plače neobdavčene (ZRSZ 2012a).

Delodajalcem v dveh slovenskih regijah z nadpovprečno stopnjo brezposelnosti (Pomurje in Pokolpje) pa ZRSZ omogoča povračilo plačanih prispevkov za socialno varnost, če vsaj za eno leto zaposlijo brezposelno osebo, starejšo od 50 let (ZRSZ 2012d).

3. *Subvencionirane samozaposlitve* – program je namenjen spodbujanju samozaposlovanja brezposelnih oseb, ki po usposabljanju želijo uresničiti podjetniško idejo in se samozaposliti. V obdobju 2011–2012 je bilo za ukrep samozaposlovanja namenjenih 33,2 milijona evrov, zaradi velikega zanimanja brezposelnih in porabe oziroma rezervacije vseh sredstev pa je bila konec leta 2011 začasno ustavljena napotitev v priprave za samozaposlitev (ZRSZ 2011d). Samozaposlitev se je subvencionirala v enkratnem znesku, ki je znašal 4500 evrov, dodeljenih pa je bilo več kot 9000 subvencij (prav tam).
4. *Pomoč pri iskanju zaposlitve* – programi, ki potekajo v obliki delavnic in seminarjev in so namenjeni pridobivanju veščin iskanja zaposlitve, informiranju o trgu dela, motiviranju.
5. *Institucionalno usposabljanje* – aktivnosti, namenjene pridobivanju dodatnih znanj, spretnosti in zmožnosti za opravljanje poklicev, po katerih je zaznati potrebe na trgu dela.

6. *Uvajanje v delo pri delodajalcu* – praktični programi usposabljanja pri delodajalcih za brezposelne, ki so najmanj tri mesece prijavljeni na ZRSZ, z namenom pridobitve praktičnih znanj za opravljanje dela. Brezposelni si lahko z usposabljanjem na delovnem mestu pridobijo znanje in izkušnje ter si povečajo zaposlitvene možnosti, predvsem pri delodajalcu, ki jih usposablja. Usposabljanje traja en mesec (preprostejša delovna mesta) ali dva meseca (zahtevnejša delovna mesta) in poteka pod strokovnim vodstvom mentorja, ki ga zagotovi delodajalec, ZRSZ pa delodajalcem povrne upravičene stroške (ZRSZ 2012e). Za obdobje 2012–2013 je z javnim povabilom za usposabljanje na delovnem mestu na voljo 10 milijonov evrov (85 % prispeva ESS), predvidena pa je vključitev več kot 5500 brezposelnih (ZRSZ 2012e).

Glavna cilja na področju APZ sta povečevanje števila vključenih starejših brezposelnih oseb v obstoječe programe (iz 6566 oseb v letu 2008 na 14000 oseb v letu 2013) in povečevanje sredstev za starejše brezposelne znotraj programov aktivne politike zaposlovanja (iz 12,5 milijona evrov v letu 2008 na 24 milijonov evrov v letu 2013) (MDDSZ 2009, 16). Sredstva za APZ in število vključenih oseb se v zadnjih letih, tudi zaradi gospodarske krize in višanja števila brezposelnih, povečujejo. Leta 2008 je bilo za izvedbo programov v okviru ukrepov APZ porabljenih 36,9 milijona evrov, v letu 2011 pa že 90,5 milijona, od tega 55 milijonov iz naslova sofinanciranja s sredstvi ESS v okviru izvajanja Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013 (ZRSZ 2011a, 40). Dodaten ukrep pri delu s starejšimi brezposelnimi je tudi cilj boljše, hitrejše in učinkovitejše obravnave v okviru ZRSZ.

5.2 Ukrepi, namenjeni starejšim zaposlenim

Ukrepi, ki so namenjeni že zaposlenim starejšim osebam, zajemajo predvsem usposabljanja in izobraževanja za večjo usposobljenost in konkurenčnost starejših na trgu dela, usmerjeni pa so tudi v izboljševanje delovnih razmer in zdravja pri delu.

Ministrstvo za šolstvo in šport je v letih 2008–2010 izvajalo tri projekte, ki bi jih lahko šteli za prispevek k strategiji aktivnega staranja. Programa *Most do izobrazbe* in *Izzivi podeželja* sta bila namenjena manj izobraženim odraslim, ki imajo do deset let šolanja in se želijo izobraževati naprej, program *Računalniška pismenost za odrasle* pa je bil namenjen zaposlenim odraslim, predvsem tistim z osnovnimi in poklicnimi kvalifikacijami (MDDSZ

2009, 22). MDDSZ (2009, 23–26) je izvajal ali izvaja naslednje programe usposabljanja in izobraževanja:

1. *»Znanje uresničuje sanje«* – program se je izvajal v obdobju 2009–2011 in je bil namenjen sofinanciranju usposabljanja in izobraževanja zaposlenim (največ 600 evrov na osebo) za povečanje zaposljivosti z dvigom izobrazbene ravni, usposobljenosti in ključnih kompetenc (jezikovni tečaji, tečaji računalništva, priprave na postopke ugotavljanja in potrjevanja nacionalnih poklicnih kvalifikacij ter preverjanje in potrjevanje nacionalnih poklicnih kvalifikacij). Na javni razpis so se lahko prijavi zaposleni, ki imajo največ peto stopnjo izobrazbe, prednostno tisti, ki jim je grozila izguba zaposlitve.
2. *Zakon o delnem povračilu nadomestila plače* – sprejet je bil maja 2009 kot protikrizni ukrep in določa, da se morajo delavci, napoteni na začasno čakanje, vsaj 20 % tega časa usposablјati.
3. *Izobraževanje in usposablјanje za konkurenčnost in zaposljivost* – cilj programa je spodbujanje razvoja človeških virov v podjetjih, zviševanje izobrazbene strukture in usposobljenosti zaposlenih; tako bi ohranjali zaposlitev in preprečevali prehod neustrezno usposobljenih delavcev v odprto brezposelnost. Namenjen je tako najvišje izobraženemu kadru (ključni kadri za zagotavljanje konkurenčnosti v gospodarstvu) kot tudi tistim, ki jim grozi izguba zaposlitve. Za sofinanciranje izobraževanja in usposablјanja zaposlenih je bilo na razpisu Javnega sklada RS za razvoj kadrov in štipendije v obdobju 2009–2011 namenjenih 8 milijonov evrov (MDDSZ 2008).
4. *Usposablјanje za večjo zaposljivost* – program omogoča sofinanciranje upravičenih stroškov, ki nastanejo z vključitvijo zaposlenih oseb v programe usposablјanja, v podjetju ali pri zunanjih izvajalcih. Javni razpis ZRSZ je bil namenjen mikro in malim podjetjem, v letih 2009 in 2010 pa je bilo na voljo skupaj 12 milijonov evrov (Karierni center 2009). Za obdobje 2010–2015 je predvidenih 36 milijonov evrov sredstev.
5. *Spodbujanje hitrejšega prilagajanja podjetij in zaposlenih z mentorskimi shemami in krožno zaposlovanje* – mentorske sheme so zasnovane kot program s poudarkom na izmenjavi in prenosu znanja, spretnosti in izkušenj med zaposlenimi. Poseben poudarek je namenjen medgeneracijskemu prenosu znanja, kompetenc in informacij, cilj programa pa je tudi omogočiti podjetjem in njihovim zaposlenim sistematično uvajanje novih sodelavcev. Če podjetja še nimajo oblikovanih načrtov izvajanja mentorstva, se jih s tem programom spodbuja k izdelavi takšnih načrtov, da bi

izkušeni in usposobljeni mentorji uvajali novo zaposlene, jim predstavili podjetje, splošno organizacijo, način dela in jih uvedli v delovni proces. Javni sklad RS za razvoj kadrov in štipendije pripravlja javni razpis za podjetja, ki si bodo lahko zagotovila nadomestilo oziroma sofinanciranje stroškov za izpad dela mentorja za čas, ki ga ta nameni uvajanju.

Namen krožnega zaposlovanja pa je omogočiti podjetjem neprekinjen delovni proces v času, ko zaposleni zaradi usposabljanja ali izobraževanja začasno zapustijo svoje delovno mesto. Zaposlenega nadomesti brezposelna oseba, ki je ustrezno usposobljena ali v fazi pridobivanja ustreznih veščin, posledično pa v podjetju ne prihaja do zastoja delovnega procesa. 30 % vseh predvidenih mentorskih shem in krožnih zaposlovanj bo namenjenih starejšim.

Da bo več ljudi zdravih in sposobnih dočakalo starost in tako intelektualno ter fizično še vedno prispevalo k družbi, imajo velik pomen ukrepi, namenjeni izboljševanju delovnih razmer in zdravja pri delu. Ukrepi Slovenije na teh dveh področjih so usmerjeni v izvajanje Resolucije o nacionalnem programu varnosti in zdravja pri delu iz leta 2003 (MDDSZ 2009, 18):

- obvladovanje tradicionalno ponavljajočih se tveganj in nevarnosti pri delu,
- obvladovanje tveganj v izkustveno posebno tveganih dejavnostih,
- zagotavljanje varnosti in zdravja pri delu pri malih delodajalcih,
- obvladovanje tveganja pri posameznih kategorijah delavcev,
- vzpostavitev in razvijanje dobre varnostne prakse, spodbude za doslednejše izvajanje ukrepov za varnost in zdravje pri delu,
- rehabilitacija zdravja – uvedba delnih zaposlitev ter rehabilitacije za višjo delovno sposobnost,
- ukrepi in aktivnosti promocije zdravja na delovnem mestu ter ozaveščanje prebivalstva, delodajalcev in dela,
- zagotavljanje ustrezne pozornosti starejši invalidni populaciji.

Novi zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1), ki velja od konca leta 2011, je uvedel nekaj sprememb, tudi takih, ki se tičejo delodajalcev. Delodajalec mora zagotavljati varnost in zdravje delavcev pri delu, s posebno skrbjo za noseče delavke, mlade in starejše (5. člen) in izvajati promocijo zdravja na delovnem mestu (6. člen).

5.3 Neuresničeni ukrepi

MDDSZ (2009, 26) je v času prejšnje vlade razmišljal tudi o uvedbi kvot za zaposlovanje starejših. Kvote za starejše bi opredelile obvezni delež zaposlenih starejših v posameznih podjetjih, tista, ki se v ta sistem ne bi želela vključiti, pa bi morala odvajati določeni mesečni znesek v sklad, iz katerega bi se financiralo usposabljanje in izobraževanje starejših.

Kot ukrep za spodbujanje aktivnega staranja je bila predlagana tudi modernizacija pokojninske zakonodaje, katere cilj je bil sprejemanje politik, ki bodo pripomogle k večanju zavarovancev v celotnem prebivalstvu, podaljševanje aktivnega obdobja vsakega posameznika in ohranjanje ustreznega razmerja med aktivno in upokojeno populacijo. Za oblikovanje bolj vzdržnega pokojninskega modela bi bilo treba zagotoviti večjo transparentnost sistema (razdeliti pravice iz pokojninskega sistema na pravice iz vplačanih prispevkov in pravice, ki so socialne narave in se ne izplačujejo iz plačanih prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje) in spodbujati večje vključevanje v dodatno pokojninsko zavarovanje (povečanje vključenosti in višjih vplačil premij) (MDDSZ 2009, 30). Kot sem že omenil, so državljani reformo pokojninskega sistema zavrnil na lanskem referendumu.

Na tem referendumu je bil zavrjen tudi Zakon o malem delu, ki je želel vse oblike priložnostnega in začasnega dela dijakov, študentov in upokojencev urediti enotno in omogočiti vsem, ki ta dela opravljajo, primerljive pravice iz socialnih zavarovanj in s tem tudi ustrezno varnost na trgu dela (prav tam). Uvedba možnosti opravljanja malega dela bi po mnenju snovalcev zakona imela pozitivne učinke na upokojence, saj bi dobili možnost legalnega opravljanja plačanega dela, ne da bi to vplivalo na njihove že pridobljene pravice iz pokojninskega zavarovanja. Z opravljanjem malega dela bi si upokojenci lahko izboljšali socialni status, ohranjali delovno in psihofizično sposobnost, hkrati pa bi se del sredstev iz dajatve malega dela namenil za projekte, namenjene večji socialni vključenosti upokojencev.

6 UVAJANJE MENEDŽMENTA STAREJŠIH

Združenje delodajalcev Slovenije je v letih 2007 in 2008, skupaj s še petimi delodajalskimi združenji iz Avstrije, Češke, Madžarske, Hrvaške in Slovaške, med svojimi člani – podjetji izvedlo raziskavo o zavedanju in vlogi delodajalcev glede aktivnega staranja. Cilj raziskave, v kateri je sodelovalo več kot 1300 podjetij, je bil opredeliti ovire pri zaposlovanju starejših in določiti ukrepe, s katerimi bi lahko povečali stopnjo zaposlenosti starejših. Rezultati raziskave

so med drugim pokazali tudi, da bi v Sloveniji le 7 % od 241 sodelujočih podjetij brez zadržkov med svoje zaposlene sprejelo osebo, starejšo od 55 let. Kot glavno oviro pri zaposlovanju starejših so slovenski delodajalci prepoznali visoko delovnopravno zaščito ter številne privilegije, do katerih so upravičeni starejši delavci v primerjavi z mlajšimi (večje število dni plačanega dopusta, višja plača zaradi starosti oziroma delovne dobe, drago odpuščanje, strožji pogoji pri nadurnem, izmenskem in nočnem delu), medtem ko so delodajalci v drugih državah glavne ovire videli predvsem v lastnostih starejših. Druge ovire za delodajalce so bile manjša mobilnost in fleksibilnost, manjša odprtost za spremembe in nove ideje, zastarelost znanja, manjša naklonjenost novim oblikam dela (timsko delo), strah pred bolniškimi odsotnostmi ... Glede na raziskavo delodajalci v petih sodelujočih državah menijo, da bi bili za večje zaposlovanje starejših potrebni naslednji ukrepi: fleksibilnejše oblike zaposlitve in upokojitve, pogostejše uvedbe subvencij in/ali olajšav za zaposlovanje starejših, spremenjena miselnost starejših delavcev, več finančnih spodbud za vlaganje v vseživljenjsko učenje in usposabljanje starejših, višja fleksibilnost in mobilnost starejših, višja izobrazbena struktura starejših ter znanje tujih jezikov (Pajnkihar 2008).

Vendar lahko oziroma morajo tudi delodajalci/podjetja prispevati svoj delež odgovornosti pri izvajanju ukrepov, ki pomagajo, da delavci dlje časa ostanejo delovno aktivni. Dolgoročno gledano je za starajoče se prebivalstvo na trgu dela osrednjega pomena, da se nenehno izboljšujejo pogoji za njihovo konkurenčnost. Pomanjkljive kompetence in neprilagojenost organizacijskim in tehnološkim spremembam brez ustreznega, individualno prilagojenega vlaganja v usposabljanje lahko dejansko povzročajo oviro pri zaposlovanju, zato je izjemnega pomena spoznati raznovrstnost starejših glede pomanjkljivosti/prednosti ter temu primerno razviti metode upravljanja starejših zaposlenih (MDDSZ 2009, 7). Nakazuje se torej razvoj nove veje menedžmenta – menedžment starejših, kjer bodo svoj del odgovornosti (poleg ukrepov na državni ravni in sprememb v miselnosti in ravnanju državljanov) za podaljševanje delovne aktivnosti prevzeli tudi delodajalci. Podjetja bodo to dosegla s prilagajanjem starejšim zaposlenim tako, da bodo ti lahko delali dlje in da si bodo to preprosto tudi želeli (Dimovski 2008, 18). Leta 2008 so rezultati raziskave, ki se je navezovala na izzive staranja z vidika podjetij (po naročilu Kapitalske družbe so jo izvedli na Inštitutu za management in organizacijo na ljubljanski Ekonomski fakulteti), pokazali, da se podjetja na splošno zavedajo problemov, ki jih prinaša proces staranja prebivalstva v slovensko družbo in podjetja, vendar le redke organizacije v praksi izvajajo menedžment starejših (prav tam). Na organizacijski ravni menedžment starejših konkretno skrbi za politiko zaposlovanja in upokojevanja

starejših, za njihovo usposabljanje in izobraževanje, za razvoj in napredovanje starejših zaposlenih, oblikovanje delovnih mest po meri starejših in spreminjanje (negativnih) stališč in predsodkov do starejših zaposlenih (Naegele in Walker 2006, 1–2). Da bi delodajalci spodbujali aktivno staranje, bi morali razvijati tudi posebne aktivnosti, med njimi: menedžment starostne (ne)diskriminacije, oblikovanje delovnih mest po meri zaposlenih (ergonomija), organizacijo delovnega časa po meri starejših, promocijo zdravja in zdravstvene preventive, načrtovanje sekundarnih karier, menedžment znanja (zlasti prenosa znanj s starejših, ki odhajajo, na mlajše, ki prihajajo), menedžment (ponovne) vključitve (rehabilitacijski programi, prerazporeditev na drugo delovno mesto, prožne oblike dela itn.) ter menedžment starostne raznolikosti zaposlenih (Dimovski 2008, 19).

7 SKLEP

Menim, da sem v diplomskem delu dovolj temeljito in natančno prikazal, da se bo staranje prebivalstva v precej bližnji prihodnosti samo še krepilo. Če si bomo kot družba še naprej zatiskali oči pred posledicami, ki jih staranje prebivalstva prinaša, bo šok veliko hujši, kot če se z izzivom soočimo in se nanj čim bolj pripravimo. Brez ukrepanja nam v prihodnosti grozi, da se bo dokončno porušilo ravnovesje med delovno aktivnimi prebivalci, ki jih bo vse manj, in upokojenimi vzdrževanimi prebivalci; s tem pa bo ogrožen tudi solidarnostni princip zagotavljanja pokojnin – načelo »pay as you go« oziroma medgeneracijska izmenjava. Po mojem mnenju je vzdržnost sistema, v katerem trenutno zaposleni sproti plačujejo tekoče pokojnine upokojenim, na dolgi rok močno vprašljiva, tudi če (postopoma) povišamo upokojitveno starost na 65 ali 67 let, vendar je to najmanj, kar trenutno lahko naredimo. Pokojninska reforma iz leta 2000, ki je pomagala zvišati stopnjo delovne aktivnosti starejših, in precej nizka povprečna upokojitvena starost v primerjavi z najuspešnejšimi evropskimi državami, sta dokaz, da je prostora za napredek še precej. Ob tako intenzivnem staranju prebivalstva in sistemu sprotnega financiranja pokojnin je zgodnje upokojevanje obsojeno na propad. Dejstvo je tudi, da bo v prihodnosti vsak posameznik čedalje bolj moral sam poskrbeti za varno starost z varčevanjem, kar v preteklosti ni bila navada. Da (tudi) dvig zahtevane upokojitvene starosti lahko pripomore k večji delovni aktivnosti starejših, potrjuje mnenje Erika Benkendorfa iz nemške zvezne agencije (oddelek Berlin-Brandenburg) za delo, ki pravi (Delo, Sobotna priloga 2012, 14–15):

V zadnjih letih vidimo, da je za starejše spet lažje dobiti delo, a je to morda bolj rezultat odraslosti družbe. Zgodnje upokojevanje so že odstranili, vsak mesec se

bolj približujemo upokojevanju pri 67. letih. Zaradi tega se delodajalci in delojemalci zavedajo, da je treba delati dlje, in podjetja raje dajejo priložnost starejšim. Prej so nekoga, ki na primer ni znal delati z računalniki, odpustili, zdaj pa ga raje naučijo te spretnosti in ga obdržijo; zavedajo se, da z odpustom starejših izgubljajo tudi znanje. Starejšim je še vedno težko najti delo, to moramo iskreno priznati, a jim zdaj pomagata dve stvari: zavedanje delodajalcev proti diskriminaciji zaradi starosti in dober gospodarski položaj, ki jim daje možnost.

Tu se lahko navežem na prvo raziskovalno vprašanje, postavljeno v uvodu (Kako različne evropske države rešujejo problem staranja prebivalstva in na katere načine skušajo povečati stopnjo delovne aktivnosti starejših?). Evropske države, ki se zavedajo problema staranja, odločno in pogumno spreminjajo svoje pokojninske sisteme in (tudi) zaradi tega dosegajo višjo stopnjo delovne aktivnosti starejših. Bolj podrobno sem predstavil finsko izkušnjo in menim, da bi Slovenija na tem področju morala slediti uspešnejšim evropskim državam. Za Finsko, ki se je leta 2005 odločila za sistem fleksibilne upokojitvene starosti med 63. in 68. letom, zaostajamo že sedem let. Kot sem v diplomski nalogi že omenil, samo zviševanje starosti za upokojitev ni dovolj. Staranje prebivalstva zadeva zelo širok spekter področij, na katerih so potrebni ukrepi (družinska politika, sistemi socialne zaščite, prilagoditev zdravstvenega in pokojninskega sistema, prilagoditev trga dela, vzpostavitev razmer za kakovostno starost in medgeneracijsko sodelovanje ...). Države imajo različne sklope politik, povezane s staranjem prebivalstva, in najuspešnejši so tisti, ki so celovitejši in poleg pravil glede upokojitve zajemajo tudi finančne pobude in vidike zaposljivosti, kot so zdravje, usposabljanje in vseživljenjsko učenje ter prožne ureditve delovnega časa (Dimovski 2008, 19). Ukrepe, ki so jih države članice EU najpogosteje uporabljale, da bi starejše obdržale na trgu dela, sem omenil v četrtem poglavju (ukinitev predčasnega upokojevanja in omogočanje fleksibilnega, uvajanje finančnih spodbud za poznejše upokojevanje, sprejemanje zakonodaje, ki preprečuje starostno diskriminacijo, vodenje kampanj za ozaveščanje delodajalcev in celotne populacije, oblikovanje programov za izobraževanje in usposabljanje starejših, spodbujanje zaposlovanja v okviru aktivnih politik zaposlovanja in oblikovanje posebnih delovnih mest za starejše). Razvidno je, da so ukrepi precej klasični in se od države do države bistveno ne razlikujejo. Menim, da v družbenem in ekonomskem sistemu, ki ga imamo, niti ni možno uveljavljati kakšnih inovativnejših rešitev in alternativ.

Kljub nujnosti zvišanja starostne meje za upokojitev pa menim, da bi bilo treba opozoriti na izjave nekaterih, ki predlagajo že kar preveč ekstremno zvišanje. Fredrik Reinfeldt, švedski

premier, se je zavzel za dvig upokojitvene starosti na 75 let (RTVSLO 2012b, 7. februar), Robert Benmosche, izvršni direktor ameriške zavarovalnice AIG, pa je izjavil, da bi morali ljudje delati do svojega 70. ali 80. leta in tako pomagati zmanjšati stroške za pokojnine in zdravstvene storitve (Delo.si 2012, 12. junij). Družbene elite bi se morale zavedati, da še vedno obstajajo poklici, ki zahtevajo fizično, velikokrat tudi nevarno delo, ki ga je nemogoče opravljati do 70. ali 80. leta. Zato bi bilo pri upokojevanju treba upoštevati tudi delovno dobo, saj se ljudje, ki se odločajo za poklic in ne za študij, večinoma zaposlijo veliko prej. Menim, da uzakonjeno upokojevanje pri 75. ali 80. letih ni realna možnost, saj bi razvite družbe sčasoma morale oblikovati nov družbeni sistem, ki bi temeljil na uporabi tehnološkega napredka (robotizaciji in avtomatizaciji proizvodnih procesov) za skupno dobro, ne pa da vsi dobički, ki so plod tehnološkega napredka in selitev dela v države z neverjetno poceni delovno silo, pripadajo lastniku kapitala. Ironija in nesmisel je, da v času vrhunske znanosti in tehnologije zaposleni ljudje delajo čedalje intenzivneje, brezposelnost pa narašča. Današnja kriza razvitega sveta je, poleg življenja držav in ljudi preko svojih zmožnosti (na kredit) in širjenja nerealnega in nereguliranega finančnega sektorja, tudi posledica tega, da se je preveč delovnih mest v industriji izvozilo, njihovo število pa se zmanjšuje tudi zaradi razvoja izdelovalne in komunikacijske tehnologije. Prehod v družbo znanja in visokih tehnologij pa je za zdaj uspel le redkim evropskim državam. Dobra plat krize je, da se čedalje več ljudi zaveda nekaterih anomalij in nesmislov sedanjega sistema, s tem pa se poraja upanje, da bo to zavedanje nekoč pripeljalo do pojava pravičnejše in bolj uravnotežene družbe.

V povezavi z drugim raziskovalnim vprašanjem (Katere ukrepe aktivnega staranja izvajamo v Sloveniji in kakšni so njihovi učinki na stopnjo delovne aktivnosti starejših?) lahko rečem, da se Slovenija glede na izdane dokumente, vsaj na deklarativni ravni, zaveda problematike staranja prebivalstva in nujnosti ukrepanja na področju delovne aktivnosti starejših. Ukrepe slovenske strategije aktivnega staranja za brezposelne in zaposlene starejše sem podrobno proučil in se mi zdijo primerni, žal pa prejšnja vlada ni znala dovolj dobro poudariti nujnosti in prednosti Zakona o malem delu in predvsem moderniziranega Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Premalo intenzivna komunikacija s prebivalci Slovenije po mojem mnenju poteka tudi pri spodbujanju in promociji aktivnega staranja. Ukrepe za spreminjanje odnosa delodajalcev ter široke javnosti do starejših oseb (promocija zaposlovanje starejših) sega že v leto 2006, ko je potekal projekt ZRSZ z naslovom »Komunikacijska strategija in operativni načrt za izvedbo promocijske kampanje na področju zaposlovanja starejših« (MDDSZ 2009, 27). S to kampanjo so želeli predvsem vplivati na ozaveščenost in stališča

delodajalcev, da bi bili bolj naklonjeni zaposlovanju starejših, in na ozaveščenost širše javnosti o razsežnostih problematike in prednostih zaposlovanja starejših oseb v podjetjih. Zdi se, da v medijih veliko več prostora najde na primer promocija varnosti v cestnem prometu ali krvodajalstva kot pa seznanjanje javnosti o problematiki staranja, diskriminacije starejših (velikokrat jih družba obravnava zgolj kot strošek, breme), prenizke rodnosti in prezgodnjega upokojevanja; vse to pa so izjemno pomembne teme, povezane s prihodnostjo naroda. V javnosti bi bilo treba podrobneje predstaviti uspešne projekte za starejše, kot sta Festival za tretje življenjsko obdobje in Univerza za tretje življenjsko obdobje.

Pokojninska reforma iz leta 2000 je imela dokazan učinek na višjo stopnjo delovne aktivnosti starejših, vendar je ta na še vedno izjemno nizki ravni. V Sloveniji bo treba nadaljevati s še bolj celovito politiko aktivnega staranja, ki bo morala vključevati tudi zvišanje starosti za upokojitev. Marsikaj bo odvisno tudi od tega, kdaj se bo Sloveniji uspelo rešiti iz gospodarske, dolžniške in bančne krize, ki ji je zdaj namenjena večina pozornosti in energije vlade in ministrstev.

Zaradi staranja prebivalstva in zmanjševanja razpoložljive delovne sile je za Slovenijo izjemno pomembno zadržati starejše na trgu dela. Treba jim je pomagati, da osvojijo sodobna znanja, ki jih delodajalci potrebujejo. Celotna družba bo morala spremeniti svoj odnos do staranja, posledično pa se bodo tudi povečali interes in odgovornost posameznika za izobraževanje in usposabljanje ter prenos izkušenj in znanja na mlajše generacije. Veljalo bi prisluhniti podjetjem, ki si želijo, da bi bilo usposabljanje, izobraževanje in zaposlovanje starejših še bolj finančno podprto (višje subvencije in davčne olajšave) s strani države, ter mnenju delodajalcev, da pozitivna diskriminacija starejših delavcev škoduje njihovemu zaposlovanju in prispeva k negativnemu odnosu podjetij do starejših delavcev. Privilegiji, ki jih imajo v mislih delodajalci, so višja plača, več dni plačanega dopusta, večja zaščita pred odpovedjo pogodbe o zaposlitvi. Odprava dualizma na trgu dela in bolj enakovredno obravnavanje starejših in mlajših delavcev bi lahko imela pozitivne učinke na mlade, ki jim je treba omogočiti hitrejši vstop v delovno aktivnost. Z dostojnimi, bolj varnimi zaposlitvami za mlade in njihovo zgodnejšo aktivnostjo na trgu dela bi razbremenili tudi druge generacije, mladim pa s tem omogočili zgodnejši prehod v samostojno življenje in oblikovanje družine.

Kratkoročno gledano alternativa podaljševanju delovne aktivnosti starejših ne obstaja. Treba pa se je zavedati, da je celovit pristop k reševanju problematike staranja družbe z usklajenimi ukrepi na najrazličnejših družbenih področjih, čeprav najbolj zahteven, tudi najbolj učinkovit.

Ključna bo sprememba miselnosti državljanov, ki bi morali na strukturne reforme (pokojninska in zdravstvena reforma, reforma trga dela) poskušati gledati kot na priložnost za boljše življenje njih in predvsem prihodnjih generacij in ne samo kot na jemanje pravic. Zagotavljanje dostopnosti do usposabljanja in izobraževanje v celotnem življenjskem obdobju morata postati enako pomembna kot zagotavljanje ustrezne socialne varnosti presežnim delavcem in brezposelnim. Aktivno staranje bo zahtevalo dvig vrednote dela in izobraževanja, miselnost, da po 50. letu lahko mirno čakamo na upokojitev, pa mora postati zastarela.

8 LITERATURA

1. *Delo.si*. 2012. Robert Benmosche: zavarovalničar, ki računa, 12. junij. Dostopno prek: <http://www.delo.si/gospodarstvo/posel-in-denar/robert-benmosche-zavarovalnicar-ki-racuna.html> (14. junij 2012).
2. Dimovski, Vlado in Sandra Penger. 2007. Strategija aktivnega staranja prebivalstva Slovenije s poudarkom na kakovostnem staranju in medgeneracijskem sožitju. *IB Revija* (1): 42–55.
3. Dimovski, Vlado. 2008. Nova veja managementa – management starostnikov. *MQ-Revija Združenja menedžer* (7). Dostopno prek: http://www.zdruzenje-manager.si/storage/3883/18_Nova_veja_managementa.pdf (1. junij 2012).
4. Dolenc, Danilo, Uršula Iljaš Petrovič, Janja Povhe, Barica Razpotnik, Darja Šter in Tina Žnidaršič. 2010. *Demografska podoba Slovenije, 2008*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
5. *Dnevnik.si*. 2011. Pokojninska reforma: Zakaj za in zakaj proti?, 22. maj. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042446505> (10. januar 2012).
6. Evropska komisija. 2005a. *Sklep Sveta z dne 12. julija 2005 o smernicah za politike zaposlovanja držav članic*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:205:0021:0027:SL:PDF> (15. april 2012).
7. --- 2005b. *Zelena knjiga »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami«*. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/com/2005/com2005_0094sl01.pdf (17. april 2012).
8. Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo. 2010. *Raziskava o vplivih veljavnih ukrepov družinske politike na odločanje za otroke*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/rodnost-koncno_porocilo.pdf (16. november 2011).

9. Inštitut za varovanje zdravja RS. 2011. *Porodi v Sloveniji v letu 2011 (1. objava)*. Dostopno prek: http://www.ivz.si/Mp.aspx?ni=76&pi=3&_3_id=1874&_3_PageIndex=3&_3_groupId=225&_3_newsCnewsCat=&_3_action=ShowNewsFull&pl=763.0.www.stat.si/letopis/2010/04_10/04-05-10.htm (16. november 2011).
10. Javornik, Jana S. 2006. *Socialni razgledi 2006*. Ljubljana: UMAR.
11. Javni sklad Republike Slovenije za razvoj kadrov in štipendije. 2012. *Mentorske sheme*. Dostopno prek :<http://www.sklad-kadri.si/si/razpisi-in-objave/vec/razpisi-v-pripravi/mentorske-sheme/> (23. maj 2012).
12. Jenko, Miha. 2010. Če politiki ne bodo videli daleč naprej, lahko nastanejo resni problemi. *Delo, Sobotna priloga*, 27. november. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/130598> (12. november 2011).
13. Jespen, Maria in Martin Hutsebaut. 2003. *What strategies for active ageing?* 4th International Research Conference on Social Security: »Social security in long life society«, Antwerpen, 5–7 May. Dostopno prek: <http://www.issa.int/pdf/anvers03/topic3/2jepsen.pdf> (15. april 2012).
14. Judt, Tony. 2011. *Deželi se slabo godi – razprava o sedanjem nezadovoljstvu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
15. Kajzer, Alenka. 2007. *Izzivi dolgožive družbe v Sloveniji in primer finske politike aktivnega staranja*. Dostopno prek: <http://www.ds-rs.si/kb/posveti/?View=entry&EntryID=82> (1. maj 2012).
16. Karierni center. 2009. *Povečanje sredstev javnega razpisa za sofinanciranje usposabljanja za večjo zaposljivost 2009–2010*. Dostopno prek: <http://www.kariernicenter.si/novica/63> (23. maj 2012).
17. Kociper, Alenka in Majda Č. Istenič. 2007. Gneča v slovenskih porodnišnicah. *Total tedna*, 5 (23. november).
18. Kramžar, Barbara. 2012. Kako velika Nemčija pomaga malemu človeku. *Delo, Sobotna priloga*, 14–15 (2. junij).

19. Kraigher, Tomaž. 2008. Meje različnih ukrepov v zvezi z blažitvijo ekonomskih posledic staranja prebivalstva. *IB Revija* (3–4): 43–50.
20. --- 2009. Prebivalstvo. V *Socialni razgledi 2009*, ur. Tanja Čelebič, 13–17. Ljubljana: UMAR.
21. Malačič, Janez. 2000. *Demografija: teorija, analiza, metode in modeli* (4. izd.). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
22. --- 2003. *Demografija: teorija, analiza, metode in modeli* (5. izd.). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
23. --- 2006. Demografska prihodnost Slovenije in možnosti prebivalstvene politike. V *Zrno – bilten slovenskih katoliških izobražencev in socialne akademije*, ur. France Cvelbar, 10–18. Ljubljana: Društvo SKI.
24. --- 2008a. *Meje Evropske unije in bližnje zaledje: kako pomembne so demografske razmere*. Dostopno prek: http://www.ijpucnik.si/media/Malacic,meje_eu_in_bliznje_zaledje_1.pdf (10. november 2011).
25. --- 2008b. Socialnoekonomske posledice staranja prebivalstva. *Zdravniški vestnik* 77 (12): 793–798.
26. Ministrstvo za finance Republike Slovenije. 2011. *Nacionalni reformni program*. Dostopno prek: http://www.mf.gov.si/si/delovna_podrocja/evropski_semester/nova_evropska_razvojna_strategija_do_2020/nacionalni_reformni_program/ (17. april 2012).
27. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 2006. *Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf (15. maj 2012).
28. --- 2008. *Objavljen razpis za izobraževanje in usposabljanje zaposlenih v višini 8 milijonov EUR*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/12106/5889/ (23. maj 2012).
29. --- 2009. *Ukrepi za spodbujanje aktivnega staranja*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/21122009_strategija_aktivnega_staranja_21.12corr.pdf (1. maj 2012).

30. Ministry of labour. 2006. *Active ageing policy in Finland*. Dostopno prek: <http://www.eu-employment-observatory.net/resources/reports/ActiveAgeingPolicy-Finland-EN.pdf> (1. maj 2012).
31. Naegele, Gerhard in Alan Walker. 2006. *A guide to good practice in age management*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2005/137/en/1/ef05137en.pdf> (4. junij 2012).
32. OECD iLibrary. 2011. *Employment rate of older workers – % od population aged 55–64*. Dostopno prek: http://www.oecd-ilibrary.org/employment/employment-rate-of-older-workers_20752342-table6 (1. maj 2012).
33. Pajnkihar, Tatjana. 2008. Zavedanje in vloga delodajalcev v procesu aktivnega staranja – kako izziv spremeniti v priložnost za starejše delavce in za delodajalce. V *Zbornik 8. Festivala za tretje življenjsko obdobje*, ur. Bogdan Urbar, 28–37. Ljubljana: Inštitut Hevrek.
34. RTVSLO. 2012a. *Papež: Zpiz kljub težkim razmeram v letu 2011 deloval pozitivno*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/papez-zpiz-kljub-tezkim-razmeram-v-letu-2011-deloval-pozitivno/277709> (27. februar 2012).
35. --- 2012b. *Švedski premier za dvig upokojitvene starosti na 75 let*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/evropska-unija/svedski-premier-za-dvig-upokojitvene-starosti-na-75-let/276342> (6. junij 2012).
36. Sambt, Jože in Mitja Čok. 2011. V primežu neugodnih demografskih trendov. *Delo, Sobotna priloga*, 8–9 (21. maj).
37. Statistični urad Republike Slovenije. 2008a. *Prebivalstvo, Slovenija, Metodološka pojasnila*. Dostopno prek: http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/05-007-MP.htm (5. november 2011).
38. --- 2008b. *Prebivalstvo Slovenije se stara – potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1982 (3. december 2011).
39. --- 2009a. *Prebivalstvena piramida, Slovenija*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2299 (6. november 2011).
40. --- 2009b. *Prebivalstvena piramida, Slovenija 1971–2061*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/Piramida2.asp> (6. november 2011).

41. --- 2009c. *V slovenskih občinah je več starega kot mladega prebivalstva*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/obcinevstevilkah/Vsebina.aspx?leto=2011&ClanekNaslov=PrebivalstvoIndeks> (3. december 2011).
42. --- 2010a. *Živorojeni otroci, Slovenija, 2010 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4015 (11. november 2011).
43. --- 2010b. *Število prebivalcev in naravno gibanje prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2010/04_10/04-05-10.htm (12. november 2011).
44. --- 2010c. *Živorojeni otroci*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2010/04_10/04-07-10.htm (13. november 2011).
45. --- 2010d. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, Metodološka pojasnila*. Dostopno prek: http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/07-009-mp.htm (15. januar 2012).
46. --- 2011a. *Število prebivalcev in naravno gibanje prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2011/04_11/04-05-11.htm (16. november 2011).
47. --- 2011b. *Umrli, Slovenija, 2010 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4013 (22. november 2011).
48. --- 2011c. *Selitveno gibanje, Slovenija, 2010 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4064 (24. november 2011).
49. --- 2011č. *Projekcije prebivalstva za Slovenijo, 2010–2060 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3989 (1. december 2011).
50. --- 2011d. *Mednarodni praznik dela 2011*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3873 (10. maj 2012).
51. --- 2012. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, marec 2012 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4697 (16. maj 2012).
52. Šlebinger, Monika, Ksenja Pušnik in Barbara Bradač. 2006. Pristopi k politiki aktivnega staranja. *IB Revija* (4): 74–79.

53. The Mutual Learning Programme. 2000. *The National Programme for Ageing Workers, Finland*. Dostopno prek: http://www.mutual-learning-employment.net/index.php?mact=PeerReviews,cntnt01,detail,0&cntnt01options=97&cntnt01orderby=start_date%20DESC&cntnt01returnid=59&cntnt01item_id=20&cntnt01returnid=59 (1. maj 2012).
54. UN News Centre. 2011. *As global population nears 7 billion, UN capitalizes on new opportunities*. Dostopno prek: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39549&Cr=unfpa&Cr1> (10. november 2011).
55. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj. 2010. *Ekonomski izzivi*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2010/Izzivi_2010s.pdf (15. maj 2012).
56. --- 2011. *Poročilo o razvoju 2011*. Ljubljana: UMAR.
57. Van de Kaa, D. J. 2002. On international migration and the second demographic transition. V *World in the mirror of international migration*, ur. Vladimir Iontsev, 79–84. Moscow: Maks Press.
58. Vertot, Nelka. 2010. *Starejše prebivalstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
59. Vlada Republike Slovenije. 2011. *Nacionalni reformni program 2011–2012*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2011/01_programme/si_2011-04-19_nrp_sl.pdf (17. april 2012).
60. *Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1)*. Ur. l. RS 43/2011. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_ZAKO5537.html (28. maj 2012).
61. Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. 2012. *Letno poročilo 2011*. Dostopno prek: <http://www.zpiz.si/wps/wcm/connect/01e75b804b68d57ea16de538628ce7f9/Letno+porocilo+ZPIZ2011.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=01e75b804b68d57ea16de538628ce7f9> (8. maj 2012).
62. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje 2011a. *Letno poročilo 2011*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/3604/letno_poslovno_porocilo%202011_ZRSZ.pdf (18. maj 2012).

63. --- 2011b. *Poročilo o izvajanju programa javna dela za leto 2010 v obdobju 01. 01.2010 – 31.12.2010*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/2132/Javna_dela_2010_Porocilo.pdf (18. maj 2012).
64. --- 2011c. *Javna dela 2012*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/delodajalci/financne_spodbude/razpisi/razpisi?aid=377 (18. maj 2012).
65. --- 2011č. *Javno povabilo delodajalcem za izvedbo projekta v okviru programa »Zaposli.me / Spodbujanje zaposlovanja težje zaposljivih brezposelnih oseb«*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/3017/Zaposli_me_2011_Povabilo.pdf (18. maj 2012).
66. --- 2011d. *Začasno ustavljena napotitev v priprave na samozaposlitev*. Dostopno prek: <http://www.ess.gov.si/obvestila/obvestilo?aid=379> (16. maj 2012).
67. --- 2012a. *Davčna olajšava za zaposlovanje brezposelnih*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/delodajalci/financne_spodbude/ugodnosti_pri_zaposlovanju/davcna_olajsava_za_zaposlovanje (18. maj 2012).
68. --- 2012b. *Povračilo prispevkov delodajalcem v Pokolpju*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/delodajalci/financne_spodbude/ugodnosti_pri_zaposlovanju/povracilo_prispevkov_pokolpje (18. maj 2012).
69. --- 2012c. *Usposabljanje na delovnem mestu*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/delodajalci/financne_spodbude/usposabljanje/usposabljanje_na_delovnem_mestu (16. maj 2012).
70. --- 2012č. *Mesečne informacije april 2012*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/3769/MI0412.pdf (12. maj 2012).
71. --- 2012d. *Javna dela 2012–II*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/delodajalci/financne_spodbude/razpisi/razpisi?aid=453 (18. maj 2012).
72. --- 2012e. *Usposabljanje na delovnem mestu 2012/2013*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/delodajalci/financne_spodbude/razpisi/razpisi?aid=385 (16. maj 2012).